

יחוד ויעוד

המאמר מבוסס על הרצאה שנשא בן-גוריון באפריל 1950 בהתכנסות הפיקוד הגבוה של צה"ל

לא מרבכם מפל-העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם כי-אתם המעט מפל-העמים. פי מאהבת ה' אתכם...
(דברים ז ז-ח)

... ממזרח אביא זרעה, וממערב אקבצך. אמר לצפון – תני, ולתימן – אל-תכלאי, הביאי בני מרחוק,
ובנותי – מקצה הארץ
(ישעיה מג ה-ו)

לצבא יש תפקידי אירגון, הנהלת-משק, ציוד ואספקה. אלה מוטלים על חיילות מיוחדים או על אגפים מסוימים במטה. אך יש תפקיד כללי בצבא, המוטל על כל מפקד צבאי, מכל הדרגות, מהנמוכה עד הגבוהה ביותר, ועל כל סוגי הצבא בלי יוצא מן הכלל, ביבשה, בים ובאוויר, והוא התפקיד החינוכי. בחלקו הוא חינוכי-אישי, גופני ונפשי: חינוך החייל לסדר, לנקיון, לדייקנות, לסבילות, לאחריות, לחיסכון, להתמצאות, למשמעת, לחברות, לפעולה מתואמת, לאומץ-לב, לאי-רתיעה מפני שום סכנה.

*

תפקיד חינוכי זה משותף לכל הצבאות בעולם. לצבא-הגנה לישראל יש תפקיד חינוכי מיוחד, שאין בו צורך או אין לו מקום בצבאות אחרים. צבא-הגנה לישראל אינו יכול להסתפק בחינוך הניתן לכל צבא – ובחינוך מעולה ומתוקן הכתוב מדבר, והוא זקוק לחינוך נוסף מיוחד מפני היחוד ההיסטורי של אומתנו ומפני יעודה של התקופה בה אנו חיים.

ביחוד ההיסטורי אני מתכוון לקיבוץ-גלויות, זו העובדה המרכזית של ימינו אלה, שלא היתה כמוה אף פעם בתולדות העמים ואף לא בתולדות עמנו, ואשר ממנה תוצאות לכל עתידותינו, לבטחוננו ולמעמדנו, הלאומי והבינלאומי, ואולי במידה לא מעטה גם לעתידות החברה האנושית.

*

בתולדות העמים עד ימינו אלה ועד בכלל קיים מאבק מדיני בין האומות, ומאבק זה מתגלגל מזמן לזמן בהתמודדות פיסית בין מדינות, כלומר במאבק צבאי.

העם היהודי היה נתון כעמים אחרים במאבק מדיני עם שכניו, ולא פעם עמד במערכה צבאית. כך היה הדבר בימי השופטים, כך היה בתקופת המלכים בימי הבית הראשון, כך היה הדבר בימי הבית השני; אחרי עשרות דורות ויובלות חזרנו להיות עם עצמאי בימינו אלה, ועוד טרם הוקמה המדינה הוכרזה עלינו מלחמה, ומדינת-ישראל נוסדה ונבנתה בתוך סערת מלחמה, וגם לאחר שנסתיימה – לפי שעה – המערכה הצבאית, המאבק המדיני בעינו עומד, ואין יודע כמה זמן ימשך, ואם שוב לא יתגלגל למאבק צבאי.

תנאי קודם ליכולת עמידתנו במאבק, בין מדיני ובין צבאי, הוא ראיית עצמנו ומצבנו, ראיית הנסיבות והתנאים של קיומנו, ראיית גורמי היסוד והקבע שפועלים לאורך-ימים, וגורמי המקום והזמן, שמשתנים בלי הרף, המתנים קיומנו ומסגרת פעולתנו ההיסטורית.

ולא נראה מצבנו לאמיתו, לא יובנו הרבה חזיונות עיקריים בהיסטוריה שלנו, לא רק בעבר אלא גם בהווה ובעתיד; ולא נהיה מוכנים ומצוידים – והציוד המכריע הוא ציוד נפשי – לא למאבק המדיני ולא למאבק הצבאי, אם לא נשיג ולא נכיר על בוריו המאבק המוסרי והרעיוני המתחולל בהיסטוריה האנושית, ולא נראה מקומנו במאבק זה.

*

לשם ראיית המאבק האידיאי והבנת ערכו בהתרוצצות ההיסטורית, אין הכרח לברר ולהכריע בוויכוח הפילוסופי אם מאבק אידיאי נובע מתוך ניגודים כלכליים, חברתיים ומדיניים או שהוא מחולל אותם, או אם הניגודים הכלכליים והרעיוניים כרוכים זה בזה ואין להפריד בין הדבקים. אין כל ערך מעשי ו"נפקא מינה" לוויכוח מופשט זה, כשם שאין ערך מעשי לבירור אם התרנגולת קדמה לביצה או שהביצה קדמה לתרנגולת. ברור שאי-אפשר לזו בלא זו. ואין כל אפשרות לגדל תרנגולות בלי דגירת ביצים, ואין כל דרך להשיג ביצים אלא על-ידי גידול תרנגולות. וראינו בהיסטוריה אידיאות ששינו משטרים – פוליטיים וכלכליים, וראינו משטרים שחידשו אידיאות והשליטו אותן. אנשים נלחמים על דעותיהם לא פחות מאשר על שלטונם ורכושם, ומזמן שהאדם עמד על דעתו – לא חדל המאבק האידיאי, ובתולדות עמנו הוא תופס מקום יותר נרחב אולי מאשר בתולדות כל עם ועם. וכמעט שלא היה אף מאבק אחד בתולדותינו, מדיני או צבאי, שלא היה כרוך במאבק אידיאי.

*

אנו עומדים עכשיו בסכסוך לא רק עם שכנינו הערבים, אלא במידה ידועה עם רוב העולם האנושי, כפי שהוא מאורגן באומות המאוחדות, בגלל ירושלים. ורק עיוור לא יראה שמקורות הסכסוך הזה אינם אך ורק פוליטיים, כלכליים או צבאיים – אלא גם אידיאיים.

כשהסורים, העיראקים והמצרים תומכים בהתלהבות, כביכול, בבינאום ירושלים הרי נימוקיהם ברורים: מוטב שמסגד עומר ימצא תחת שלטון נוצרי מאשר ימצא חלק גדול של ירושלים תחת שלטון יהודי. אבל קשה להסביר בנימוקים פוליטיים בלבד עמדתן של כמה אומות באמריקה הדרומית, אשר בדרך כלל עמדו לימיננו באו"ם במאבקנו המדיני, ובשאלת ירושלים הפכו נגדנו. אין להסביר בנימוקים מדיניים עמדת צרפת, אשר היה לה ענין מדיני וצבאי רב לעזור לנו, וגם עזרה לנו לא מעט, לא רק בעצרת האו"ם, אלא בדברים הרבה יותר ממשיים ויעילים. והוא הדין [ב]צ'כוסלובקיה. ואף-על-פי-כן יצאו אומות אלה נגדנו בשאלת ירושלים. אין להתעלם מהעובדה שיש גם מאבק אידיאי בעולם.

בשאלת ירושלים ראינו צירוף משונה ותמוה מאוד. מצד אחד עמד, אם לא כל העולם הנוצרי, הרי הגוש האוניברסלי הגדול ביותר בעולם הנוצרי, הגוש הקתולי. מהצד השני עמד הגוש המוסלמי. מהצד השלישי – הגוש הקומוניסטי.

אין ספק שלכל אחד מהגושים הללו היו נימוקים משלו. אבל אין ספק שהיה גם צד שווה, אם כי לא משותף, לשלושת הגושים האלה. מה שמאחד כל גוש הוא לא רק אינטרס מדיני, אלא גם אידיאה. יש אידיאה באיסלם, יש אידיאה בקתוליות, יש אידיאה בקומוניזם. ושוב לא מענין לגבי הבנת בעייתנו, אם האידיאה קובעת המדיניות או המדיניות קובעת האידיאה, שתיהן יחד נובעות ממקור אחד. התעלמות מהאידיאה היא התעלמות מאחד הגורמים והגילויים המרכזיים בהיסטוריה האנושית.

*

האומה היהודית אינה יחידה לאומית ופוליטית בלבד, היא מגלמת בתוכה רצון מוסרי, ונושאת חזון היסטורי מאז הופיעה על הבמה ההיסטורית; רצונה וחזונה של האומה העברית אינם מזדהים עם

אחת משלוש האידיאות הגדולות שנצטרפו בעצרת האו"ם בבעיית ירושלים – לא עם האידיאה הנוצרית-הקתולית, לא עם האידיאה המוסלמית ולא עם האידיאה הקומוניסטית, ואף לא עם האידיאות העולמיות האחרות שנאבקו על שלטון עולמי בדברי ימי האנושות מימי קדם ועד ימינו אלה. אי-אפשר להבין ההיסטוריה היהודית, מלחמת קיומו של העם היהודי ועמידתו בתקופות השונות ובארצות השונות, גם בהיותו עם מעורה בארצו ועומד פחות או יותר ברשות עצמו, וגם בהיותו עם מפוזר ונודד בגולה – אם לא נראה היחוד האידיאי של האומה היהודית והמאבק קשה-העורף, לא רק מאבק פיסי, כלכלי, מדיני וצבאי אלא גם מאבק רוחני, מוסרי, רעיוני, שבו עמד ועומד העם היהודי כל הימים, מאז ועד היום, ויעמוד בו עד עת קץ, עד בוא חזון אחרית-הימים. מאבק זה התחיל בתקופה הקדומה ביותר בתולדותינו, מאז נשתמרו תעודות והוכחות היסטוריות, פחות או יותר ברורות.

*

עובדה פיסיית קבועה בהיסטוריה שלנו, וממנה תוצאות להרבה תופעות בתולדותינו בימים ההם ובזמן הזה: היינו תמיד ונשארו עד היום אומה קטנה בכמותה. ואין ספק שגורלנו הוא להישאר גם בעתיד אומה קטנה, קטנה ביחס לשכניה וקטנה ביחס לאומות שבהן היא נתקלת בעולם. לעובדה פיסיית-מתימטית זו יש תוצאות רבות בגורלנו, לשלילה ולחיוב.

בימי קדם היו שכנינו הגדולים – מצרים ובבל. שתי אומות אלה עלו על היהודים לא רק במספרן, בעשרן, בכוחן הצבאי, ובהיקף שלטון – אלא גם בכמה מיתרונות הרוח וכיבושי המדע. המושג שיש לנו על מצרים מספרי בראשית ושמות הוא חד-צדדי. לפי גירסא דינקותא שלנו היתה מצרים בית-העבדים שבו העבידו את אבותינו בפרך. ויציאת-מצרים היא עד היום הזה מקובלת בישראל כיציאה מעבדות לחירות. אולם מצרים הקדומה היתה מהאומות המעטות בעולם שיצרו תרבות מקורית וגבוהה, בערך; עוד לפני כחמשת אלפים שנה, בימי פרעה סֶנְפֶּרוֹ, הגיעה ארץ זו לדרגה תרבותית רמה, והניחה יסוד לכמה מענפי המדע: חשבון, הנדסה, חימיה, רפואה, ובמשך אלפי שנה יצרה ספרות מגוונת ועשירה, במקצועות הדת, ההיסטוריה, המוסר, המדע, השיר והסיפור, שאמנם רק מעט מזעיר נשתמר ונתגלה עד היום, אבל השיר המועט מעיד על פעולה רוחנית רבה ועל מקוריות תרבותית. באחד הסיפורים האלה על שני אחים יש המוטיב של יוסף ואשת פוטיפר, ושירי-האהבה מזכירים את שיר השירים אשר לשלמה, וכן יש המנונים הדומים במידת מה לתהילים שלנו. המצרים היו גם אדריכלים גדולים, כפי שיש לראות מהפירמידות, וגם הצטיינו באמנות הפיסול והציור.

והוא הדין בבבל. זו עלתה על מצרים בספרותה העשירה. נשתמרו בידינו האפוס הגדול של גילגמש (שתורגם לעברית על-ידי ש. טשרניחובסקי), סיפורי הבריאה, שירת עישתר, קינות, תפילות, ספרי מוסר וחכמה, הימנונים, כתובות ורשימות היסטוריות. בבל פיתחה מדעי התכונה [אסטרונומיה], הרפואה וההנדסה ושיכללה לפני כל שאר העמים תורת המשפטים. לשון בבל היתה במשך זמן רב הלשון הדיפלומטית הבינלאומית בכל ארצות התנ"ך, הנקראות בימינו בשם המזרח הקרוב.

*

המאבק של האומה היהודית עם שני השכנים האדירים האלה היה לא רק מאבק מדיני וצבאי – אלא גם תרבותי-רוחני. פעולתם של נביאי ישראל היתה מכוונת בשורה הראשונה נגד ההשפעה הרוחנית של העמים השכנים על תפיסתו הדתית והמוסרית של עם ישראל והליכות חייו החברתיים. הוויכוח

על אוריינטציות, שכאילו נתחדש בימינו, הוא ויכוח עתיק בדברי ימינו. בספר ירמיהו אנו מוצאים ביטוי מובהק לוויוכוח הזה.

שרי החיילים ובראשם יוחנן בן-קרח ויִזְנָה בן הושעיה היתה להם אוריינטציה על מצרים נגד בבל, אולם ירמיהו היתה לו אוריינטציה על ישראל ועל אלהי ישראל ואמר לשרי החיילים בזעם נביאי: "אם-אתם שום תשימון פניכם לבא מצרים - - והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה, שם תשיג אתכם בארץ מצרים, והרעב אשר-אתם דאגים ממנו - שם ידבק אחריכם מצרים, ושם תמותו. [ירמיה, מ"ב, פסוקים טו-טז] - - אם-שוב תשובו בארץ הזאת ובניתי אתכם ולא אהרס ונטעתי אתכם ולא אתוש. - - אל-תיראו מפני מלך בבל, אשר-אתם יראים מפניו, אל-תיראו ממנו, נאם-ה' כי-אתכם אני, להושיע אתכם ולהציל אתכם מידו (ירמיה מב [פסוקים י'-יא])."

אין ספק שוויוכוח זה לא נתחדש גם בימי ירמיהו, אלא נמשך הרבה זמן, וכל תולדות ישראל בימי הבית הראשון היו מלאות התחבטויות בין ההשפעות הזרות השונות מצד שכני ישראל מצד אחד, ובין רוח האומה שנתגלם בנביאי ישראל. ואין זה מקרה שבדברי הנביאים נשתלבו סקירות והשקפות מדיניות על יחסי העמים בארצות השכנות עם משאות חברתיים ומוסריים וחזונות אחרית-הימים. האומה הקטנה המוקפת שכנים אדירים שליטי עולם ("העולם" שהיה ידוע לעמנו בימים ההם) נמצאה כל הזמן תחת לחץ כפול: מדיני וצבאי מצד אחד, ותרבותי-רוחני מצד שני. השכנים רבי-הכוח לא רק הטילו אימה אלא גם משכו וקסמו בתרבותם הרמה, וקסם זה הוא המקור למאבק הפנימי שהתחולל בחיי האומה מראשית ימיה ועד גלות בבל; ומגלות בבל עד היום הזה. הדים עמומים ממאבק פנימי זה הגיעו אלינו בהתנגשות שבין נביאי השקר ונביאי האמת. דברי "נביאי השקר" לא נשתמרו ואין אנו יודעים תכנם ומגמתם, אולם כל מה שנשאר בידינו מ"נביאי האמת" מעיד על מאמצי-רוח גדולים לעמוד לא רק נגד השלטון הזר, אלא גם נגד ההשפעה הרוחנית הזרה של שכנים אדירים על אומה קטנה וחלשה מבחינה מדינית וצבאית, אבל מחוננה במידה יוצאת-מן-הכלל בתקיפות רוחנית ובעצמיות מוסרית.

*

העם הישראלי, שאנחנו יורשיו, לא היה העם היחיד בארץ ובסביבותיה, שעמד תחת לחץ כפול זה. בארץ-ישראל שכנו כמה עמים שמיים שלשונם היתה עברית - כפי שיש לראות ברורות מרשימות הכנענים (הפניקיים) ומכתובת מישע מלך מואב, אולם מכל העמים האלה לא נותר שריד, כי לא יכלו לעמוד זמן רב בפני הלחץ התרבותי של שכניהם הגדולים והאדירים ונבלעו בתוכם, מבלי שנשארו עקבותיהם.

*

ברור שלא כל יהודי בודד חונן בסגולת-פלאים זו. ובמשך הדורות נשרו רבים, יחידים, קהילות, שבטים וקיבוצים שלמים. בכל דוד ודוד ובכל ארץ וארץ, גם במולדת האומה, היו יהודים שלא יכלו לעמוד בפני הלחץ הזר, הלחץ הפיסי או הרוחני, ונשמדו או השתמדו. אבל הלוח של האומה עמד במבחן, שרה, נאבק - ויכול. ותולדות עמנו הן תולדות מאבק-איתנים זה, והוא טרם נפסק, גם לאחר הקמת מדינת-ישראל.

אנו יודעים רק מעט מאוד על תולדות עמנו מתקופת השלטון הפרסי, משבות בבל בימי זרובבל, עזרא ונחמיה ועד הופעת אלכסנדר מוקדון. זו היתה אולי התקופה היחידה בחיי העם היהודי בארצו שלא עמד תחת לחץ חזק מן החוץ ולא היה צריך להיאבק על קיומו המדיני והתרבותי, כי המשטר הפרסי היה בנוי בדרך כלל על סבלנות ואבטונומיה, והניח לכל עם להתנהג על פי דרכו ולקיים מידה רבה של הנהלה עצמית פנימית.

ואם-כי, כפי שיש לדון ממגילת אסתר ומרמז היסטורי של סופר יוני (היקאטיאוס מאבדירה) היו גם מקרים של רדיפות ולחץ, - הרי בדרך-כלל יש להניח שהתקופה הפרסית שנמשכה למעלה ממאתים שנה, היתה תקופה של קונסולידציה פנימית [גיבוש] ביהדות, ודמותו הרוחנית של העם היהודי עוצבה ויוצבה בתקופה זו יותר אולי מאשר בכל זמן אחר, אם-כי היהודים לא יכלו כמובן גם אז להימלט לגמרי מהשפעה פרסית, שנקלטה בלא-יודעים ביהדות.

עם כיבוש המזרח (ובתוכו מלכות פרס) על-ידי אלכסנדר מוקדון (בשנת 331 לפסה"נ) מתחילה התקופה היוונית – שבה התחולל מאבק נואש בין היהדות ובין התרבות העשירה והעליונה שלא היה משלה בהיסטוריה האנושית עד אז, ואשר יותר מכל תרבות אחרת השפיעה על החברה האנושית מאז ועד היום הזה והנחילה לעולם – בשירה, בספרות, בפילוסופיה, במדע, בפיסול, בציור ובשאר ענפי האמנות – אוצרות-רוח שהם שיאי היצירה האנושית בכל הדורות.

*

המאבק בין החשמונאים ובין השלטונות היווניים לא היה רק מאבק מדיני וצבאי של עם נדכא הלוחם בשליטים ומדכאים זרים. זה היה בעיקרו מאבק תרבותי, אחד המאבקים הדרמטיים ביותר בהיסטוריה האנושית, בין שתי אומות מקוריות, שונות בתכלית זו מזו בתנאי חייהן החמריים, בכוחן המדיני, בתפיסת עולמן, אבל דומות זו לזו בגדלותן הרוחנית, אם-כי כל אחת לפי דרכה המיוחדת. האומה היהודית היתה קטנה, דלה, מצומצמת בתחומים צרים של חלק מארצה הקדומה ונהנית רק משלטון עצמי פנימי, והאומה היוונית – חולשת על כל העולם, על חלקי אירופה ואסיה ואפריקה הידועים אז, ולשונה ותרבותה נפוצות בין כל עמי-קדם מקצה ים התיכון המערבי ועד הודו באסיה וגדות הנילוס באפריקה. היוונים כבשו לא רק בחרבם, אלא גם בתרבותם העשירה והעליונה, וכשהשלטון היווני של ירשי אלכסנדר התבצר במצרים ובסוריה, ואלכסנדריה ואנטיוכיה נעשו למרכזי תרבות יוניים, אי-אפשר היה שיהודה הקטנה והדלה לא תושפע אף היא מתרבות עליונה זו, ולו גם בצורה הפגומה של התקופה ההלניסטית. והמתיוונים אשר קמו בישראל לא היו רק "מלכחי פינכא" המחניפים לשליטים הזרים; הופעת יוון בהיסטוריה העולמית לא היתה כהופעת רומא בזמן מאוחר יותר – הופעת כוח צבאי וממלכתי בלבד, - אלא הופעה תרבותית רבת-אונים אשר פתחה תקופה חדשה בתולדות הרוח, והעשירה יותר מכל עם אחר אוצר התרבות האנושית.

בספרותנו נשארו רק דברי אלה שהתנגדו ונלחמו במתיוונים, והתמונה שיש לקבל מדבריהם אינה לגמרי אובייקטיבית ושלמה. אין ספק, שפגישה זו העשירה והעלתה הרוח היהודית והניחה רישומים לא מעטים בספרות העברית, שנוצרה בארץ לאחר הופעתו של אלכסנדר הגדול והולידה ספרות יהודית-הלניסטית מגוונת ועשירה, ספרות היסטורית, פיוטית, פרשנית ופילוסופית. אולם נבצר אף מתרבות אדירה זו של העם היווני להטמיע את האומה היהודית כאשר הטמיעה הרבה אומות במזרח. העם היהודי עמד במאבק זה וניצח. לא רק ששמר על יחודו ועצמיותו, אלא הגביר והעמיק אותם. ניצח לא כל העם היהודי. אין אנו יודעים כמה יהודים אבדו במאבק זה – אם על-ידי השמדה פיסית ואם על-ידי טמיעה. אולם העם בכללו ניצח – ותקופת החשמונאים תעמוד לעולם כאחד המבחנים המדיניים, הצבאיים והרוחניים המופלאים ביותר בתולדותינו, שבהם גברו המעטים על המרובים, העניים על העשירים – אך ורק הודות לכוחות הרוחניים האדירים שפעמו בבחירי העם ובהמוניו, אם-כי לא בחוגים השליטים, המיוחסים ורבי-הכחונה.

*

המבחן הקשה והממושך ביותר במאבקה של האומה העברית בא עם צמיחת הנצרות. תרבות מצרים ובבל, ואחר-כך תרבות יוון (ורומא) היו נטע זר ליהדות. לא כן הנצרות. על ברכי היהדות, בתוכה

ומתוכה קמה. בן-האדם שבו נתלתה הדת החדשה, היה יהודי תמים החי בתוך עמו, ותפיסתו הדתית והמוסרית לא חרגה ממסגרת התפיסה היהודית שבימיו; אפילו ההדגשה המיוחדת של ישו לא היתה שונה במהותה מהדברים שרווחו בכיתות השונות שרבו בישראל בתקופה שלפני החורבן. כיהודי בן-זמנו סירב ישו "לקחת לחם הבנים ולהשליכו לפני הכלבים", וכשנתבקש לתת עזרה לאשה כנענית ענה: "לא שולחתי כי אם לצאן אובדות לבית-ישראל".

הכיוון האנטי-יהודי ניתן לדת החדשה על-ידי שאול התרסי, והוא שהיה המפיץ הראשי, ואולי גם המחולל העיקרי, של "הברית החדשה" – בניגוד לברית העתיקה, לברית העברית. שאול התרסי, בנו של אזרח רומאי שגר בחוץ-לארץ, נתחנך אף הוא על ברכי היהדות והיה תלמידו של רבן גמליאל, וככל שאר התלמידים היה פרוש קנאי; אולם הוא היה יהודי מהתפוצות וספג לתוכו משהו מהתרבות היוונית. בתחילה היה ממתנגדיה הקנאיים של הכת הנוצרית שנתארגנה בירושלים, אך מאז "נגלה אליו האור" בדרכו לדמשק, הפך להיות אחד המאמינים בישו כבן-אלהים – נתן מפנה חדש לכת החדשה, ובניגוד לתלמידיו הארצישראלים של ישו, שראו עצמם יהודים לכל דבר – ראה שאול התרסי, שנקרא פאול, עיקר שליחותו לגויים, והפך את הכת החדשה לדת ולכנסייה, העומדת בסתירה לכל יסודות היהדות כאומה, כדת, כחזון.

בעוד אשר נאמר בשם ישו: "אל תחשבו כי באתי להפר התורה או הנביאים, לא להפר באתי כי אם למלאות. כי אמנם אני מגיד לכם: עד אשר השמים והארץ יעבורו, לא תעבור יוד אחת מן התורה, אף לא תג אחד, עד כי כולם יקומו" (מתיא ה 17–18), הרי שאול-פאולוס שקד על עקירת התורה ומצוותיה ועל ביטול היהדות כיחידה לאומית הנושאת נפשה לחזון אחרית-הימים. שאול היה אולי גדול המתבוללים שקמו בעם ישראל. הוא שלל המצוות המעשיות שהיוו בעצם כל היסוד של היהדות, והעמיד, בניגוד לתורת ישראל, כל הדת על אמונה שבלב בלבד. הוא הכיר רק ביחיד ולא באומה, וניסה לעקור אמונת העם היהודי ותקוותו בגאולה ארצית ולאומית. במקום חזון אחרית-הימים של נביאי-ישראל הצופה לעתיד ומשלב גאולת-האומה בגאולת-העולם, קוממיות ישראל בשלטון השלום והצדק בכל העמים – העמיד שאול התרסי את הנצרות על האמונה בגאולה שמימית על-ידי המשיח שכבר בא.

*

צמיחת הנצרות והתפשטותה חלו בתקופת התערערותה של שארית עצמאות ישראל במלחמות העזות והנואשות שנלחמו היהודים נגד מדכאיהם הרומאים מימי יהודה הגלילי וצדוק ועד שמעון בר-כוכבא ורבי עקיבא, מלחמות שנסתיימו בכשלון היהודים ובאבדן עצמאותם. זעזועים עמוקים, רוחניים, חברתיים ומדיניים, שלא היו כמותם עד אז, עברו על האומה. הלוחמים הקנאים והעזים נפלו בקרבות או נלקחו בשבי. חירות העם נהרסה עד היסוד. בית-המקדש נשרף. המולדת נחרבה ברובה. ירושלים נעקרה ואף שונה שמה. נדמה היה שיהודה נפלה ללא קום והעם היהודי אבד זכרו. נשארה רק האמונה היהודית – והנה גם זו הועמדה בנסיון מר. ולא רק על-ידי גזירות חיצוניות, - הקיסר אדריאנוס, שהכריע את בר-כוכבא, גזר על המילה, על שמירת שבת ועל תלמוד-תורה בבת-ספר, וגזירות אלו הוצאו לפועל באכזריות רבה, וגדולי ישראל מסרו נפשם על לימוד התורה והוצאו להורג ("עשרה הרוגי מלכות"), בתוכם רבי עקיבא שהיה הרוח החיה במלחמת בר-כוכבא; ההתנקשות המסוכנת ביהדות באה מבפנים, מתורת הנצרות שצמחה בתחילה בלב היהדות ומתוכה, והתימרה להישען על דברי הנביאים ועל אמונות ודעות ותקוות שנשתרשו ביהדות בימי הבית השני, וביחוד על האמונה במשיח ובתחיית המתים. תלמידיו הראשונים של ישו התנהגו זמן רב כיהודים בכל דבר, וקיימו כל מצוות התורה ומנהגי היהדות, אולם כפרו בתקוה הלאומית של עם ישראל ובגאולה

העתידה לבוא, כי לדעתם כבר בא המשיח. משיכת כמה מיהודי התפוצות, שידיעתם ביהדות וקשריהם עם העם היהודי היו רופפים, וקבלת הדת החדשה על-ידי יונים ובני עמים אחרים מעובדי אלילים, וביחוד פעולתו "השליחית" של שאול התרסי – החריפו הניגודים בין היהדות ובין הדת החדשה.

*

היהודים-הנוצרים לא השתתפו במאבקם הלאומי של היהודים נגד רומא. הם גם היו מודיעים בפירוש לשלטונות רומא, שאין להם כל קשר ויחס ליהודים המורדים במלכות. ושאל התרסי ציווה על תלמידיו להיכנע לרשות ולקבל דינה. כבר נאמר גם בשם ישו: "תנו לקיסר מה שלקיסר ולא להים מה שלא להים" (מתיא כב 21), אולם שאול התרסי הרחיק לכת. כל אדם, לימד שאול באחת מאגרותיו, חייב להיכנע לרשות הממונה עליו, כי אין שלטון שלא על פי האלהים, כי כל השלטונות הקיימים נקבעו על-ידי אלהים, ולכן כל המתקומם נגד השלטון מתקומם נגד פקודת אלהים (איגרת אל הרומיים יג 1—2).

האבדות והכשלונות האיומים שהיו ליהודים בימי פולמוס אספסינוס וטיטוס ואחר כך בימי אדריאנוס, והאכזבות המרות שבאו בעקבותיהם – הכשירו הקרקע לתורות אלה של הנצרות, ורבים בקרב היהדות הארצישראלית, ועוד יותר בקרב יהודי התפוצה בקיסרות רומא, נתפסו לדת החדשה. במשך הזמן, פחות ממאתים שנה אחרי נפילת בר-כוכבא, נעשתה הדת הנוצרית לדת השלטת בקיסרות רומא, והוטלה בכוח על כל עמי העולם הרומאי-היווני באירופה, בקידמת אסיה ובצפון אפריקה. רק העם היהודי עמד במרדו, לא בלי אבדות רבות וממושכות, ושמר על יחודו.

העם אשר בישר לראשונה חזון-גאולה אוניברסלי, חזון שלום וחירות וצדק לכל עמי תבל, והעמיד תורתו על כלל גדול אחד: "ואהבת לרעך כמוך" – לא הלך שולל אחרי הדת החדשה שלבשה מחלצות אוניברסליות והטיפה שאין להתיצב בפני הבא להרע לך, וכשבא השלטון לידיה דיכאה ורדפה כל מי שלא נכנע לה.

הנצרות השלטת שהדבירה תחתיה כל העולם הכפוף לרומא וליורשיה, לא סלחה לעם היהודי על עקשנותו, ובשם דת האהבה בוצעו רדיפות אכזריות נגד היהודים, וקהילות רבות ושלמות מסרו נפשן על קידוש השם. העם היהודי לא נכנע ועמד יחידי במשך מאות שנים במאבק ההיסטורי ויכול, ויש כוחות בנצרות שעד היום אינם יכולים לסלוח לנו מרדנותנו זו.

*

כחמש מאות שנה אחרי נפילת בר-כוכבא נכבשה ארץ-ישראל על-ידי הערבים. פולש זה, שלא כרוב הכובשים שבאו לפניו, לא היה כוח צבאי בלבד, אלא בא מזוין ברעיון חדש ובתורה חדשה – בתורת מוחמד. תורה זו לא בארץ נוצרה ולא בתוך היהדות צמחה, אם-כי גם לא בלי השפעה בולטת וניכרת של היהדות, שנביא האיסלם בא אתה במגע מסחרי וגם רוחני. כיבושי מוחמד ותלמידיו היו יותר מהירים ומופלאים מכיבושי הנצרות. התפשטות תורת מוחמד בקרב שבטי ערב במאה השביעית לספירה האירופאית, וזמן קצר אחר-כך ברחבי אסיה ואפריקה, היתה יחידה במינה בהיקפה העצום, במהירותה המפתיעה ובהשפעתה התרבותית והלשונית המעמיקה. רובו של האגם הימתיכוני נהפך בזמן קצר בערך לאימפריה ערבית-מוסלמית, ולשון ערב נעשתה לשפה המדוברת בקרב עמי ארם, אשור, וכל צפון אפריקה ובחצי-האי הספרדי. כל עמי המזרח התיכון וצפון אפריקה קיבלו עליהם הדת החדשה, מי ברצון ומי באונס. העם היחיד שעמד בפני הנחשול האדיר – היה העם היהודי.

*

בחצי-האי הערבי ישבו יהודים מימים קדומים. בקרב יהודי תימן רווחת מסורת, שהתישבותם בתימן חלה בימי שלמה המלך. אבל אין ספק, שעוד בתקופת הבית השני באו סוחרים יהודים לקצות ערב, בצפונה ובדרומה. הורדוס המלך שלח גדוד יהודי בן חמש מאות איש לערב הדרומית לסייע ללגימות של קיסר אבגוסטוס בכיבוש דרום ערב. יהודים באו לערב גם מבבל ומפרס. בחפירות שבבית-שערים (על-יד חיפה) נחשף בית קברות עתיק שבו נמצא קבר של משפחה יהודית מחמיאר שבערב מהמאה השנייה או השלישית לספירה האירופאית. בסוף המאה הרביעית התייחד מלך תימן אבו כרב אסעד והפיץ את דת ישראל במדינתו. ידוע גורלו הטראגי של המלך היהודי ד'וֹ גַאֵס, שמלך בחמיאר בסוף הרבע הראשון של המאה השישית והוכרע על-ידי הצבאות הנוצרים של חבש. יהודים רבים, שנרדפו על-ידי החבשים הנוצרים, נמלטו לצפון ערב, רובם התיישבו בעיר יַתְרָב (מדינה) וסביבותיה. בימי מוחמד (570—632) נמצאו בחצי-האי הערבי הרבה יהודים, ורבים מהם עובדי-אדמה ומגדלי צאן ובקר. נביא האיסלם היה נפגש אתם במסעיו המסחריים ושמע מהם על סיפורי התורה ועל אבות האומה ועל אחדות האלהים וקדושת ירושלים. בתקופה הראשונה של שליחותו הנבואית הורה מוחמד למאמיניו, שבשעת התפילה יפנו כלפי ירושלים. בזאת רצה לקנות לב היהודים לשליחותו הנבואית, ורק לאחר שהיהודים סירבו לקבל תורתו – חזר בו וציווה לכוון הפנים בשעת התפילה כלפי מֶכָה, עיר מולדתו, והאציל לתורה החדשה צביון ערבי לאומי. שנאתו ליהודים גברה, והוא יצא נגדם בחרבו ודרש מהם לקבל תורתו. היהודים לא נכנעו – אם כי עמידתם בפני הכוח החדש עלתה להם ביוקר. יהודי ערב – חוץ מיהודי תימן – גורשו או מוגרו לפי-חבר. גם שרידי הישוב היהודי בארץ-ישראל, ביחוד הישוב הכפרי, לא עצרו כוח לעמוד בפני הכובשים החדשים. מקצתם נטמעו בקרב הכובשים, מקצתם עזבו הארץ. אולם האומה היהודית בכללה עמדה, אם-כי הרדיפות נתחדשו מזמן לזמן, ועוד במאה השתים עשרה, למעלה מחמש מאות וחמישים שנה אחרי מוחמד, נצטרך הרמב"ם לשלוח איגרת ליהודי תימן ולחזק לבם לעמוד בפני הגזירות והרדיפות הקשות ומעשי האונס של האיסלם.

*

נחשול אידיאי חדש נגד קיומה של האומה העברית ונגד ייחודה הלאומי ועצמאותה המוסרית צף עם המהפכות הגדולות בימינו: המהפכה הצרפתית בסוף המאה השמונה עשרה והמהפכה הרוסית בתחילת המאה העשרים.

המהפכה הצרפתית, שנישאה בחזון החירות, השוויון והאחווה, לא הצטמצמה בתחומי ארצה, אלא הכתה גלים חזקים בכל ארצות אירופה, ערערה מוסדות העריצות המלכותית והמשטר הפיאודלי, וגם נתנה דחיפה ראשונה לשחרור היהודים (אמנציפציה) ולשויון זכויותיהם בארצות המערב. אולם אין זה מקרה שמהפכה זו תבעה מהיהודים מחיקת צלמם הלאומי. רבים מקרב יהודי המערב קיבלו תביעה זו בחפץ לב, ופרצה תנועת התבוללות שעמדה לגרוף את כל העם היהודי. "נדמה כי זקן העמים הזה, שנלחם על קיומו זה אלפי שנים ועמד בפני סערות ההיסטוריה בכל העולם, לא יכול לעמוד בפני נחשול המאה הי"ט, אלא נכנע וכפר במהותו והוריד עצמו למדרגת כת דתית, שחלקיה נכנסים בגופי עמים אחרים" (דובנוב). ולא מעטים היו חללי ההתבוללות, לא רק במערב, אלא גם במזרח.

אולם רצונו ההיסטורי של העם היהודי התגבר גם על נחשול אדיר זה, והאמנציפציה לא הביאה לידי טמיעה, אלא לביטוי חדש של יחודו הלאומי ושל כיסופיו המשיחיים. היהדות פשטה ברובה צורתה התיאוקרטית ולבשה צורה חילונית, אולם זיקתה למקורות ההיסטוריים ולמולדת-הקדומים שלה נתגברה, ולשונה הלאומית העתיקה התנערה לחיים חדשים ונוצרה ספרות

עברית חילונית וקמה תנועת חיבת ציון וציונות. והאמנציפציה הבאה מן החוץ הפכה להיות אבטואמנציפציה – תנועת השתחררות מכבלי התלות הזרה וחיי הנכר, והונחו יסודות ראשונים לחידוש העצמאות הלאומית במולדת העתיקה.

*

כמהפכה הצרפתית כן המהפכה הרוסית לא הצטמצמה בתחומי ארצה, אלא הכתה ומוסיפה להכות גלים בעולם כולו, והעמידה מחדש העם היהודי בפני מאבק אידיאי ומבחן היסטורי – לא פחות חמור וקשה מכל אלה שהיו לפניו.

בשנת 1917 ניתנה הצהרת בלפור. בפעם הראשונה לאחר החורבן הוכרו היהודים על-ידי מעצמה עולמית כאומה מיוחדת והובטחה להם הזכות לשוב לארצם. חבר-האומות שהוקם בסוף מלחמת-העולם הראשונה נתן תוקף בינלאומי להצהרת בלפור, והכיר בניציגות העם היהודי כגוף מאושר במשפט-העמים.

אותה שנה פרצה מהפכה ברוסיה שמיגרה את המשטר הישן; והמשטר החדש שהבטיח גאולה לעולם הנחית מהלומה אנושה לעם היהודי: יהדות רוסיה, הקיבוץ היהודי הגדול והפורה ביותר בעולם, נותקה בחוזק-יד מהעם היהודי וממולדתו המתחדשת.

המהפכה הרוסית בישרה שוויון לאומי לכל עמי רוסיה ושבתיה, וגם קיימה הבטחתה לפי דרכה: במסגרת המשטר החדש ניתנה אוטונומיה ארצית לכל האומות, הגזעים והשבטים, שישבו באימפריה של הצארים הרוסים. ברית-המועצות התכוננה [כוננה] כפדרציה של אומות שוות-זכויות, כל אחת בשטח הלאומי האוטונומי המיושב על-ידיה. ככל הסידורים בברית-המועצות כפופה אוטונומיה זו לדיקטטורה המוחלטת של המפלגה הבולשביסטית, אשר מרכזה הוא במוסקבה, והשלטון המרכזי על כל התושבים ועל כל העמים קובע את כל הסדר הכלכלי, האזרחי, התרבותי והמדיני בכל קצות הריפובליקה הענקית; אולם במסגרת הדיקטטורה הבולשביסטית – הושוו הזכויות של כל העמים, הגדולים והקטנים, והתרבות והלשון והמשק של כל עם ושבט, במידה שהם עומדים ברשות עצמם, הריהם מתפתחים בהתאם לצרכי העם והשבט.

רק גוף לאומי אחד בברית-המועצות, הגוף היהודי, נידון למעשה לכליה לאומית-רוחנית, לא מפני יחס שלילי מיוחד ליהודים מצד השלטון הבולשביסטי, אלא מפני המציאות האובייקטיבית של עם מפוזר, ללא מולדת, שהשלטון הזה לא הביא בחשבון. העמים האחרים בברית-המועצות המרוכזים בשטחם, קיבלו במסגרת הדיקטטורה הבולשביסטית אבטונומיה לאומית ארצית, ולשונם, תרבותם, חינוכם, משקם, עומדים במידה רבה ברשותם. הם מטפחים בית-ספר, ועתונות וספרות בלשונם. המסורת הלאומית של כל עם לא רק שאינה מופרעת אלא להיפך מעודדת ונעזרת כאשר לא היה אף פעם ברוסיה הצארית. אולם לשון העם היהודי, חינוכו, ספרותו, קשריו עם עברו הלאומי – שותקו, גודעו, וחונקו. כן נגזר על קשריהם של יהודי ברית-המועצות עם העם היהודי ועם מולדת האומה. זקן התרבות בקרב כל עמי ברית-המועצות נגזלה ממנו ירושתו ההיסטורית, נגנז הספר העברי, נסגרו כל בתי-הספר העבריים. אֵלם ויתום ושכול לאומי נגזר על קיבוץ יהודי בן מיליונים, שעמד במשך דורות בראש היצירה הלאומית של עמו.

*

מאז פולמוס בר-כוכבא ואדריאנוס לא קיבל העם היהודי מהלומה כבדה כזו. שיתוקה וניתוקה של היהדות הרוסית פגעו לא רק במיליוני היהודים תושבי ברית-המועצות – אלא הלמו קשה בכל העם היהודי באשר הוא. למען יהיה לנו מושג כלשהו מהאבדה האיומה והעצומה שאבדה לעם היהודי מאז 1917 – עלינו לשאול עצמנו מה היינו מפסידיים אילו הדבר שקרה ברוסיה בשנת 1917 היה קורה

בשנת 1880: אילו נותקה ושותקה יהדות רוסיה אז, היינו מאבדים עליית ביל"ו, הספרות העברית החדשה – מנדלי, אחד-העם, ביאליק ובני לוויתם, התנועה הציונית ותנועת הפועלים היהודית, העלייה השנייה, מייסדי הקבוצה ו"השומר", בוני ההתיישבות העובדת ומייסדי תל-אביב, כל האישים שעמדו בראש התנועה הציונית והישוב במשך ארבעים שנה, כל האמצעים שנתנה יהדות רוסיה לבניין הארץ. היינו גם מפסידים את תנועת הפועלים היהודים באמריקה וכל היצירה של יוצאי-רוסיה היהודים בכל הארצות.

*

הכשלונות והכיבושים של הבולשביקים בשנים הראשונות לתפיסת השלטון בידיהם – כשלונות בשטח הבינלאומי וכיבושים ונצחונות בשטח הרוסי, הביאו לידי תמורות עמוקות בכיוונו ובמגמתו של המשטר החדש. מתפיסת השלטון בכוח עברו להחזקת השלטון בכוח; ומשטר הדיקטטורה נהפך מהוראת-שעה לשיטת-קבע.

התורה החדשה של "סוציאליזם בארץ אחת" הפכה למעשה לשאיפה לאומית המעמידה את האינטרסים של הארץ האחת במקום הסוציאליזם הבינלאומי. במקום הסתמכות על מעמד הפועלים בעולם, ככוח המשחרר בכל אומה ומדינה - באה ההסתמכות היחידה על ברית-המועצות וכוחה הצבאי. מתנועת הפועלים בכל ארץ שמחוץ לרוסיה נדרשה לא הגשמה סוציאליט בארצה לפי צרכיה ונסיבותיה ההיסטוריים של הארץ, כפי שהורתה תורת מרכס - אלא נאמנות מוחלטת לצרכיה הפנימיים והבינלאומיים של ברית-המועצות, כפי שהם מתפרשים מזמן לזמן על-ידי ראשי המפלגה השלטת.

מובן, שאותה משמעת מוחלטת נדרשת מכל אזרחי ברית-המועצות, מכל המוני הפועלים והאכרים והאינטליגנציה, וחובת המשמעת חלה לא רק בשאלות חברתיות ומדיניות, אלא גם בשאלות מדעיות ותרבותיות, בשאלות ספרות, אמנות, היסטוריה, לשון, חיי משפחה ונהג אישי. מאז יסוד הכנסייה הקתולית ברומא והקמת השלטון האוניברסלי של האפיפיורים – לא הופיע בעולם כוח שדרש לעצמו סמכות עולמית ואבסולוטית כזו שתובעים לעצמם ראשי המפלגה הבולשביסטית, ודרישה זו, הנשענת למעשה על הכוח הצבאי העצום של ברית-המועצות דוגלת להלכה ברעיון הסוציאליזם המהפכני ומכריזה על שאיפתה לתיקון העולם ולגאולת האנושות. אין ספק שראשי המפלגה השלטת מאמינים שכל מה שטוב לארצם טוב ממילא לשאר הארצות, וכי ארצם מביאה גאולה לעולם; אבל דווקא באמונה זו אין כל חידוש, לא בהיסטוריה הרוסית ולא בהיסטוריה העולמית.

*

האומה העברית אשר לא נכנעה אף פעם לכוחות פסיים עליונים ושמרה על חירותה המוסרית והאינטלקטואלית גם כשלא עצרה כוח לשמור על עצמאותה המדינית והכלכלית, הועמדה יותר מכל עם בעולם בפני מבחן חמור ואכזרי. לא היה עם, שחזון גאולת העולם מילא בחייו, בתולדותיו, בהתפתחותו הרוחנית, תפקיד יותר רב ומתמיד – מזה שהוא מילא בתולדות העם היהודי. שום עם אחר לא נשא נפשו לשלום בעמים ולאחדות המין האנושי, יותר מהעם היהודי המפוזר בעולם. גדולי העם היהודי בדורות האחרונים היו אלה שהעמיקו רעיונות המהפכה החברתית והעניקו להם בסיס מדעי מתוך ניתוח הסתירות של המשטר הקיים. מיטב הנוער היהודי עמד בראש מלחמת-השחרור בארצות בהן חיו יהודים. הצטיין ביחוד הנוער היהודי ברוסיה הצארית. כמעט כל יהדות רוסיה היה לבה עם אלה ששקדו לשבור עריצות הצארים הרוסים, ולחמים יהודים עמדו בשורות הראשונות של המהפכה הרוסית.

בלהות הפרעות, שריחפו עשרות שנים על יהדות רוסיה, חלפו רק עם נצחון הבולשביקים. מיליוני היהודים ברוסיה ידעו שתחת שלטון זה לא יתכנו פוגרומים ביהודים. הנביא והמחוקק והמצביא של המהפכה הבולשביסטית – לנין – היו לו כמה חברים ותלמידים יהודים. וגם לאחר שכמעט כל בני-הלוויה היהודים של לנין "חוסלו" אחד-אחד, לא ראה איש בזאת פעולה אנטי-יהודית. זכרון הצרות והרדיפות והעלבונות, שסבלו היהודים בימי הצארים, לא מש מקרב יהודי רוסיה ויהודי העולם זמן רב. וגם רבים מאלה שלא יכלו ליישב הסימאות הסוציאליסטיות של המפלגה הבולשביסטית עם המעשה שהוגשם על-ידי שליטיה – לא רצו להתעלם מהשינוי שחל במצב החוקי של היהודים לאחר מיגורו של המשטר הצארי.

המשטר החדש ביטל כל שרידי ההפליה של הצארים נגד היהודים. היהודי היחיד, זכויותיו הושוו במלואן לזכויות הבלתי-יהודי. אולם הקיבוץ היהודי נפגע פגיעה אנושה על-ידי המשטר הבולשביסטי ותביעותיו הטוטליות, באשר הוא פגע בנפש היהדות. ונפגע לא רק הקיבוץ היהודי בברית-המועצות – אלא העם היהודי כולו.

פרפוריה של יהדות רוסיה במשך שלושים שנה ומעלה של המשטר החדש הוכיחו, שגם מכבש-פלדה זה של הדיקטטורה הבולשביסטית לא יכול לגמרי לעם היהודי – ואם-כי רבים ומעולים מקרב יהודי רוסיה נתנו בכל לב את ידם למשטר החדש וגם קיבלו על עצמם תביעתו הטוטלית, אם מתוך רצון ואם מתוך הכרח, לא דעך אצלם זיק העצמיות הרוחנית ולא ניתק קשרם הנפשי העמוק עם העם היהודי ועם המולדת העברית.

לא חסרו גילויי התבזות והתבטלות ועבדות רוחנית בקרב רבים מחסידיה היהודים של תנועת המהפכה הרוסית עוד זמן רב לפני הופעת המפלגה הבולשביסטית. ידוע הדבר, שעוד בימי הצארים לא ראו מהפכנים יהודים אָוּן בפרעות ביהודים, באשר ראו בכך התקוממות האכזר הרוסי נגד בעלי-הרכוש, והדם היהודי היה בעיניהם שמן-סיכה לגלגלי המהפכה הרוסית.

ויוזמי הרדיפות נגד הלשון העברית והתנועה הציונית היו חברי המחלקה היהודית של המפלגה הבולשביסטית (!בסקציה), ששנאתם לציון וללשון העברית קדמה לאדיקותם הקומוניסטית. והיתה נחוצה התערבותו האישית של לנין למען התיר את התיאטרון העברי "הבימה" במוסקבה. וכשהסתדרות-העובדים ביקשה להשתתף בשנת 1923 בתערוכה החקלאית העולמית שנערכה במוסקבה – היו אנשי היבסקציה אלה שהתנגדו לבואה, והשלטונות לא קיבלו דעת יועציהם היהודים. אולם אותה יהדות רוסית נתנה לארץ גם לאחר השתלטותו המוחלטת של המשטר הבולשביסטי ברוסיה – ממיטב הנוער החלוצי, ומפעלי נוער זה בארץ מעידים על היכולת הגנוזה ביהדות הרוסית ועל הרצונות הפועמים בחביונה, וכל הלחץ הזר, הגופני והמוסרי, אין בכוחו להצמיתם ולכלותם.

*

עם הקמת מדינת-ישראל כאילו הוכתר המאבק הממושך של העם העברי בנצחון סופי. אולם אין זאת אלא אשליה מטעה ומסוכנת, לא רק באשר לא נגמרה מלאכת הבנין, וקיבוץ הגלויות הוא רק בראשיתו. לא זו בלבד שהמאבק של העם היהודי על עצמאותו המדינית והכלכלית טרם נסתיים – אלא החריף המאבק הרעיוני, המאבק על עצמאותנו המוסרית שבין כוח עולמי, או בין כוחות עולמיים, ובין האומה העברית. הכוח והמספר אינם מכריעים אף פעם במאבק רעיוני, והעם העברי "המעט מכל העמים", אין לו כל יסוד לחשוש לתוצאות ההתנגשות בשטח המוסרי-הרעיוני, גם אם נגדו יעמדו תקיפי עולם ואדירי מעצמות. העם היהודי הנאמן לעצמו, לא יקבל מרות מוסרית ורעיונית של כוח זר

"עולמי", ולא ירכין ראשו בשאלות חברה, מדע, רוח ותרבות, ובערכי חירות ושוויון וצדק ושלוה – בפני אלה שמינו עצמם בכוח שלטונם ובכוחם הצבאי או תקפם הכלכלי לשופטים רמים על האנושות. חומרתו של המאבק על עצמאות רוחנית היא בהתרוצצות הפנימית. באומה קטנה כאומתנו ישנם תמיד חוגים הנמשכים אחרי הברק והקסם של כוחות אדירים, שיכלתם המדינית והכלכלית והצבאית היא עצומה, ומפני-כך השפעתם בעולם רבה. נמשכים לא רק משום טובת-הנאה פרטית, אם-כי אין לזלזל גם בגורם פרוזאי זה, אלא קוסמת היכולת הרבה, המרחב, העצמה, הנגידות של שליטי עולם. לתכונה זו של התבטלות והתרפסות בפני הפריץ קראו בהיסטוריה החדשה שלנו בשם "מה-יפית", ויהודי "מה-יפית" נמצאים בכל אותם החוגים של העם היהודי שאין להם כבוד עצמי ואמונה מספיקה בעמם. בחוגי הימין הם נקראים בשם "מועצה למען היהדות", ובראשם עומדים אילי-הכסף היהודים באמריקה, ובחוגי השמאל או המהפכה הם נקראים בשם 'בסקציה', ובראשם עומדים סופרים ש"קול אדוניהם" מדבר תמיד מתוך גרונו.

לאחר הקמת מדינת-ישראל אין מתנכרים ומתבוללים גלויים ובולטים אלה מסוכנים ביותר, כי יש כרגע משען נאמן ובטוח להמוני ישראל באשר הם – קוממיות ישראל במולדתו. אולם גם בתוך מדינת-ישראל ישנם רבים, שהקרע בין האדם ובין היהודי, שחצה הנפש היהודית בגולה, לא נתאחה, והתורה האומללה והעלובה של חכמי הגלות "היה יהודי באהלך ואדם בצאתך" – יש לה מהלכים גם בארץ העברים בצורות חדשות. ההשתחררות מגלות גשמית קלה בימינו – מספיקה לכך עליה לארץ. אך לא בנקל משתחררים מגלות נפשית, מוסרית; זו לא ניתנת על-ידי תמורה חיצונית, על-ידי מעבר מארץ לארץ, אלא באה מבפנים, מתוך מאמץ נפשי, מחשבתי ומוסרי רב, שלא כל אחד מוכשר לו.

"היה יהודי באהלך ואדם בצאתך" במדינת-ישראל פירושה: אנו קובעים הענינים היהודיים – עליה, התישבות, אולם ענינים אנושיים – בעיות החברה והמדיניות הבינלאומית – מי אנו ומה כוחנו שנעסוק בהן ברשות עצמנו? בשאלות אלו עלינו לקבל דינם של הגדולים והתקיפים, היודעים הכל, המוסמכים לכל, הקובעים הכל. יש מחנה גדול ואדיר אי-שם, נושא הגאולה האנושית – ואין לנו לעשות ולחשוב ולדבר. ואם הוא אומר לנו היום ההיפך ממה שאמר אתמול – אסור לנו להרהר אחרי מידותיו: הוא יודע מה שהוא עושה; רק הוא היחיד יודע מה שהוא עושה.

*

נאמני העצמאות היהודית מסרבים להיזקק לפסק-דין זר. הם יודעים התחומים המצומצמים והיכולת המוגבלת של העם היהודי, ומבינים להתיחס בכבוד ובהערכה למעצמות אדירות, האחראיות לגורלם של עשרות ומאות מיליונים אנשים, ושהשפעתן המרובה חורגת מתחומי ארצותיהן ומתפשטת על-פני חלקי-עולם שלמים. אולם יש ממלכה אחת שבה רואה עצמה האומה היהודית שווה בכול, גם מבחינת היכולת וההשפעה לגבי האנושות כולה והדורות הבאים, וזוהי ממלכת הרוח והחזון. בממלכה זו אין הכמות וגודל הצבא מכריעים. ירושלים ואתונה הטביעו חותמן על תרבות חלק גדול של האנושות לא בכוח המספרי ולא בעצמתן המדינית והכלכלית.

בקביעת דרך חדשה לעולם לקראת חירות, שלום, צדק ושוויון, לקראת גאולה ותיקון עולם וקיום מיטב תקוות האדם בימינו ובכל הדורות – אין מונופולין דווקא למעצמות הגדולות ולעמים רבי-השלטון. השימוש בכוח מצד מדינות אדירות, גם כשהוא בא לשם מטרות רצויות בראשיתו, נהפך לפי טבע הדברים מאמצעי למטרה. כל הכובשים הגדולים: הפרסים, היוונים, הרומאים, הערבים, המונגולים, הספרדים, הצרפתים, הבריטים, הרוסים, התימרו מאז ומעולם לאצול ברכת תרבותם העליונה לעמים הכבושים, ולא תמיד היתה זו אמתלה ריקה: רבים מהכובשים האלה אמנם העניקו לעמי החסות שלהם משטר יותר מתוקן ותרבות יותר גבוהה. אולם אין ההיסטוריה יודעת אף מקרה

אחד שכיבוש "גומל-חסדים" לא נהפך בסופו של דבר לדיכוי ושעבוד. השלטון בכוח אִלמות, שלטון שאינו נשען על הרצון החפשי של ה"נשלטים", יש לו הגיון פנימי משלו, ואין מפניו מנוס: החזקת השלטון לא תיתכן בלי אמצעי כפיה ודיכוי, והצורך והרצון להחזיק בשלטון – משעבד לעצמו כל שאר הצרכים.

מאיך גיסא – אין כושר ההתקדמות וההתעלות החברתית והמוסרית מותנה דווקא בכוח הגשמי ובעצמה הצבאית של העמים. לאו דווקא מעצמות אדירות – אלא גם עמים קטנים מסוגלים להיות מורי דרך לאנושות בהתקדמות מדעית, חברתית ורוחנית, כפי שהוכיחה ההיסטוריה בימי קדם, בימי הביניים ובימינו אלה. נסיון-חיי הארוך של העם היהודי אינו נותן לו כל יסוד להתבטל בפני אדירי-עולם ותקיפיו.

העם היהודי שהגיע אחרי אלפי שנות נדודים ותלאות בכל קצווי תבל לראשית תקומתו הממלכתית בארץ-מכורתו – לא יוותר על חזונו ההיסטורי ומורשתו הרוחנית הגדולה: לשלב גאולתו הלאומית בגאולה הכללית של כל עמי תבל, ולא ירוקן עצמאותו הלאומית מתכניה האנושיים האוניברסליים, ולא ישתעבד לזרים, לגדולים ולתקיפים, בקביעת עתידו ודרכו לחזון אחרית-הימים. במדינת-ישראל אין כל מחיצה בין היהודי ובין האדם שבתוכנו, ושום תלות מחשבתית ומוסרית אינה מתישבת עם קוממיות ישראל. העצמאות לא ניתנה לחלוקה. אין עצמאות בעיניים יהודיים – ותלות בעיניים אנושיים עולמיים. הענין היהודי כולל עולם ומלואו, ואין שום דבר אנושי זר לו. עצמאות ישראל פירושה ראיית המרכז, השורש, המוצא בתוכנו אנו, וקביעת דרכנו בהווה ובעתיד, ביחסי פנים וביחסי חוץ, בשאלות ההווה ובשאלות העתיד – מתוך חירות גמורה ומלאה, לפי רצוננו, צרכינו, נסיבות חיינו, מאויינו וחזוננו, ללא כל תלות בשום מרות חיצונית, זרה גדולה או קטנה.

*

עצמאות רוחנית אינה שוללת זיקה כל-אנושית, כשם שעצמאות מדינית אינה סותרת זיקה בינלאומית, ועצמאות כלכלית אינה מחייבת אבטריקה [אוטריקה] משקית. זיקת-גומלין בין מדינות, ארצות ואומות היא עובדה ניצחת והכרח היסטורי. כל עם יונק מעמים אחרים, מירושת דורות, מכיבושי הרוח האנושי שבכל התקופות ובכל הארצות. זיקה הדדית היא חוק קוסמי, נצחי. אין דבר בעולם, קטן או גדול, מן האלקטרון הבלתי-נראה ובלתי-נתפס עד הגרמים העצומים במרחקי אין-סוף, שאין לו זיקה לבני מינו ולשאינם בני מינו. כל ההווה היא שלשלת אחת אינסופית של זיקות הדדיות; ובעולם הרוח לא פחות מבעולם הגשם. המחשבה, השירה, האמנות, הספרות של דורות ועמים משפיעות זו על זו ויונקות זו מזו, ופחות מבכל הדורות הקודמים יתכן הדבר בימינו, שעם לבדד ישכון.

*

עם הקמת עצמאותנו המדינית נהיינו יותר לאזרחי העולם מאשר היינו קודם, אם כי כעם מפוזר ונפוץ בכל קצווי-תבל ונדודים מארץ לארץ ומגוי אל גוי היתה לנו תמיד הרגשה עולמית יותר מאשר לכמה עמים אחרים. עצמאותנו הממלכתית העמידה אזרחותנו העולמית על בסיס איתן ותקין. לא מחוסר אחיזה ארצית וממלכתית – אלא מתוך קיום ארצי וממלכתי אנו מעורים בכל בעיות האנושות וערים לצרכיה והתלבטויותיה, כי אנו שותפים שווי-זכויות לבעיות וצרכים והתלבטויות אלו. אמצעי התחבורה החדשים ביבשה, בים ובאוויר וקשרי הראדיו, ביטלו מרחקים והסירו מחיצות. התפוצה היהודית אף היא משמשת גורם אדיר לזיקתנו האוניברסלית. בצבא-הגנה לישראל נלחמו יהודים יוצאי חמישים וחמש ארצות מחמשת חלקי תבל. ביודעים ובלא-יודעים אנו יונקים דרך צינורות אלה מכל העמים שהיהודים נחיתים [דחויים] בתוכם. וכשם שנאכל בשר ארגנטיני וחיטה רוסית ונחרוש

בטרקטור אמריקני ונתיך פלדה בלגית ונשתמש בבנזין מכסיקני ונתלבש באריג בריטי, ונרהט בתינו בעצים קנדיים – כך נקרא הספרות של כל העמים ונבקש חכמה בכל אשר תימצא. נריק אוצרות הרוח, המחשבה, המדע והשירה של כל העמים וכל הדורות ללשונו, למען תהיה ירושתה הרוחנית של האנושות כולה לנחלתנו הלאומית. אי-אפשר לקרוא ספר-הספרים שלנו מבלי להקשיב להדי קדומים של עמי-התרבות הגדולים אשר הקיפו את עמנו – מצרים, אשור, בבל, ארם, פרס ויוון; ועם ההשתאות הגאה שלנו על יכלתו המופלאה של עמנו לעמוד נגד הלחץ האדיר של תרבויות עשירות וגדולות כתרבות יוון בתקופת החשמונאים – יש שאנו מצטערים על אי-יכלתם של גדולי עמנו בעבר להבחין בין הסיגים והפסולת של התרבות ההלניסטית בתקופת הירידה של יורשי אלכסנדר ובין נכסי-הרוח הגדולים והמפוארים של הגניוס היווני בימי גדולתו – שחלה בתקופת שיבת בבל ובימי אנשי הכנסת הגדולה.

הרבה דברים היו אולי שונים בתולדותינו אנו ובתולדות העולם התרבותי, אילו באותה תקופה שתורגמו ספרי-הקודש שלנו ליוונית, היו חכמינו יודעי-יוונית מתרגמים לעברית ספרי סופוקלס, תוקידידס, אפלטון ושאר חכמי-יוון הגדולים, והיו לומדים מהיוונים והרומאים סדרי-צבא והליכות-מדינה.

*

לאחר מסענו הארוך על במת ההיסטוריה העולמית במשך ארבעת אלפים שנה דרך כל ארצות תבל, חזרנו לנקודת מוצאנו ויסדנו בשלישית מלכות ישראל, - ולא ננער מעל עצמנו הנסיון הבינלאומי הרב והעשיר שצברנו; לא נסתגר בקליפתנו – אלא נפתח חלונות לכל פינות התרבות בעולם וננחיל לעצמנו כל כיבושי הרוח והדעת של זמננו. מכל מלמדינו נשכיל, אבל נשמור על עצמאותנו. לא נתבדל ולא נתבודד; נקיים זיקתנו לעולם הגדול; זיקה, אבל לא קבלת מרות חיצונית, לא השתעבדות באיזו צורה שהיא. העצמאות מקורה בלב, בנפש, ברצון העם – ורק מתוך עצמאות פנימית מגיעים לידי עצמאות חיצונית ומקיימים אותה. הצורה המסוכנת ביותר של השתעבדות – היא השתעבדות הרוח, המחשבה.

אבן-הבוחן לעצמאות רוחנית, מוסרית היא חירות השיפוט והמצפון. רק אם אנו שופטים וקובעים בעצמנו מה טוב ומה רע, ומה טוב לנו ומה רע לנו – אנו בני-חורין ועומדים ברשות עצמנו. כל מי שמקבל על עצמו מראש שיפוטו של כוח זר, ויתר על חירותו הפנימית ועל עצמאותו האישית. מהותו ותכנו של המאבק הרוחני של העם היהודי מאז היה לעם ועד ימינו אלה – זהו הסירוב לקבל שיפוט זר, בניגוד למצפוננו, גם כשמאחורי השיפוט הזר עמדו כוחות פסיים עליונים.

*

העם היהודי כפר בעליונות גופנית, בעליונות הכוח הפיסי. כפירה בעליונות הכוח הזה אין פירושה שלילת ערכו של הכוח הפיסי. היינו פוסלים ההיסטוריה היהודית מימי יהושע בן-נון ועד צה"ל ועד בכלל, אילו היינו מבטלים ערכו של השימוש בכוח הפיסי. שלילתו של כוח זה היא שלילת העולם הקיים, שלילת החיים. שלילה זו היתה תמיד זרה לרוחו של העם היהודי, ובה אחד ההבדלים היסודיים שבין תורת היהדות ובין תורת הנצרות.

הגניוס היהודי, מימי הנביאים ועד איינשטיין, לא הכיר בשניות של חומר ורוח שנתפסו לה כמה מהוגי אומות העולם, מהיוונים והפרסים ועד דקרט ותלמידיו. האינטואיציה היהודית, גם הדתית וגם המדעית, עמדה מאז ומעולם על אחדות היקום וההוויה, למרות גילוייהם והופעותיהם המרובים. ואם-כי טובי העם העברי, נביאיו, חכמיו ומוריו, מאז ועד היום, ראו יעודו העליון של ישראל בממלכת הרוח – לא זלזלו בגוף ובצרכי הגוף, כי אין נפש בלי גוף, ואין יעוד אנושי אוניברסלי בלי קיום ממלכתי

לאומי. בהקמת המדינה היהודית מילא נצחון הנשק היהודי על הנשק הערבי תפקיד גדול ומכריע. שרשו של נצחון זה ומקורו הוא בעליונותה המוסרית והרוחנית של האומה העברית. ואת הנצחון לנשק היהודי הנחיל הרוח היהודי. האמונה והאדיקות בעליונות הרוח ליוו העם היהודי במסעו ההיסטורי הארוך ממעמד הר-סיני ועד מלחמת ישראל בימינו. אמונה זו היתה נחלת כל אותם אישי ישראל אשר עיצבו דמות האומה העברית מראשיתה ועד היום הזה, אשר יצרו וטיפחו תורתה, שירתה, משאה הנבואי, ספרותה, משפטה וחוקיה, חזונה לאחרית-הימים ואמונתה המשיחית, אשר נאבקו על יחודה ויעודה הלאומי והעולמי, אשר ניהלו מלחמות עצמאותה המדינית והרוחנית, ואשר קידשו השם בטביחת קהילות ישראל בימי מסעי הצלב, במדורות האינקביזיציה, בפרעות חמלניצקי ובטבח הנאצי, ואשר יצרו, בנו, טיפחו המפעל ההתישבותי שהביא למדינת-ישראל.

*

אדיקות העם היהודי בעליונות הרוח היתה קשורה באמונתו ביקר-האדם. האדם, לפי אמונתו של העם היהודי, נברא בצלם אלהים. לא יתכן ביטוי יותר עמוק, נעלה ונוקב לגדלותו, לערכו וליקרו של האדם מביטוי זה: מושג אלהים ביהדות מסמל תכלית הטוב, היופי, הצדק והאמת. וחיי אדם בעיני העם היהודי היו יקרים וקדושים. בני אדם שנבראו בצלם אלהים הם שווי-זכויות ומהווים מטרה לעצמם ולא אמצעי. הצלם מחייב. ואין פלא שחכמי העם הזה העמידו התורה על כלל גדול אחד: "ואהבת לרעך כמוך". ואהבה לרע אינה חלה רק על האזרח היהודי: "פְּאֶזְרַח מִכֶּם יְהִי לְכֶם הַגֵּר הַגֵּר אֲתֶכֶם וְאָהַבְתָּ לוֹ כְּמוֹךְ, כִּי-גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (ויקרא יט לד). וכבר בתקופה קדומה שלטה ביהדות תפיסה אוניברסלית, כל-אנושית, והדי תפיסה זו מגיעים אלינו מתפילתו של שלמה המלך עם גמר בנין בית-המקדש. לאחר שהמלך התפלל על עמו, התפלל גם תפילה כל-אנושית: "וְגַם אֶל-הַנְּכָרִי אֲשֶׁר לֹא-מֵעַמְךָ יִשְׂרָאֵל הוּא, וְבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֹךְ. - - - וְבָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל-הַבַּיִת הַזֶּה. אֲתָה תִשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מִכֹּחַ שִׁבְתְּךָ וְעִשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר-יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנְּכָרִי" (מלכים א, ח מא-מג) וספר שלם בתנ"ך, יונה, מוקדש לרעיון, שרחמי ה' נתונים במידה שווה לכל העמים, לעמים האלילים כמו לעם ישראל. וכשיונה הנביא התרעם על אלהיו למה חנן העיר נינוה, אמר לו אלהים:

"אֲתָה חֹסֵת עַל-הַקִּיקִיּוֹן אֲשֶׁר לֹא-עִמְלֶתָ בוֹ וְלֹא גִדַּלְתָּ, שָׁבֵן-לִילָה הִיא וּבֶן-לִילָה אָבָד, וְאֲנִי לֹא אֲחוּס עַל-נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה, אֲשֶׁר יֵשְׁבָהּ הַרְבֵּה מִשְׁתִּים-עֹשֶׂרָה רַבּוֹ אָדָם, אֲשֶׁר לֹא-יָדַע בֵּין-יָמֵינוּ לְשִׁמְאֹלוֹ, וּבִהְמָה רַבָּה?" (יונה ד י-יא).

והדבר השלישי שהיה כרוך באמונת העם היהודי בעליונות הרוח – היה חזונו לאחרית-הימים, שממנו צמחו האמונה המשיחית וכיסופי הגאולה הלאומית והאוניברסלית.

*

עם ישראל נתיחד עוד בתקופה קדומה בתפיסה היסטורית מקורית שלא היה דומה לה בכל עמי המזרח והמערב, לא בקרב עמי מצרים ובבל, הודו וסין, ולא בקרב יוון ורומא ויורשיהם באירופה עד זמננו החדש. עמנו לא צפה כשאר העמים הקדומים לאחור, לתור הזהב האגדתי בעבר, שחלף ללא שוב, אלא הפנה מבטו לעתיד, לאחרית הימים, שבהם תימלא הארץ דעה כמים לים מכסים, והעמים יכתתו חרבותם לאתים ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה.

*

עם זה הנאמן לעצמו לא יזקק לדרכים שיטילו עליו תקיפים וחזקים – רק באשר הם תקיפים וחזקים. הוא יבור לעצמו הדרך לחיים מתוקנים ולשלטון הצדק.

העם היהודי ראה את עצמו במשך תקופה ארוכה כעם הנבחר, והיה לו יסוד מספיק לראיה זו – כל זמן שאבן-הבחון היחידה של העם היהודי היתה ההכרה הדתית-המוסרית. יהודי בן זמננו לא

יתעלם עוד מחלקם הגדול והרב של העמים האחרים, בימים קדומים ובזמנים החדשים, בתרבות האנושית הענפה והמסועפת – במחשבה, בשירה, במדע, באמנות, בטכניקה, בתגליות גיאוגרפיות ובקיידמה חברתית. ונדע לכבד המעשים הגדולים והיצירות המבורכות של כל העמים, אולם לא נתבטל ולא נשתעבד ולא נכיר בשום מרות רוחנית, רעיונית ומוסרית זרה, כשם שלא נדרוש לעצמנו מרות לגבי אחרים. לאור מצפוננו אנו נדרוך בשבילנו המיוחד.

*

העם היהודי הועמד בימינו מחדש בפני מפעל-בראשית: הפריית ארץ שוממה וקיבוץ גלויות, ומפעל זה לא יבוצע בלתי אם כל נכסי התרבות האנושית וערכיה החיוביים יהיו רכושו המלא של העם היהודי וכל דבר אנושי לא יהיה זר לו. ואין צורך לעם היהודי לראות עצמו כטוב שבעמים, אבל אין לו כל יסוד לראות עצמו כנחות-דרגא, כי אינו נופל ביכלתו ובסגולותיו מאיזה עם שהוא. עליו ללמוד הרבה מהעמים המתקנים בשטח העשייה המשקית, הסידור הממלכתי, המחקר המדעי והכושר הטכנולוגי; אך ההבחנה בין טוב ורע ישאב מתוך הגניוס המוסרי שהבהיק בעם היהודי מאז היותו, ולא הועם ולא דעה, והדרך הנאמנה לחירות, לצדק ולאחווה הוא יסול בעצמו, מתוך עצמאות רעיונית ומוסרית מוחלטת – ללא שעבוד וללא חיקוי.

*

מתוך שליטה במכשירי המדע והטכניקה הפיסיים והחברתיים ומתוך מתח חלוצי של מגשימי חזון – לאומי ואנושי – יעצב העם העברי במולדתו המתחדשת דמות אומה למופת, שלא תבייש מורשת נביאיה, חכמיה ומדריכיה מאז ועד היום.

קיום עצמאות מוסרית ומחשבתית זו של העם היהודי מחייב מאמץ נפשי מתמיד לא פחות מקיום עצמאותנו המדינית והכלכלית, כי בעצמאותנו הרוחנית מתנקשים לא פחות מאשר בעצמאותנו החמרית, והכוחות העומדים נגדנו במאבק האידיאי הם עצומים ורבים לאין ערוך מאלה שעומדים נגדנו במערכות אחרות. אבל לא ניבהל: מאבק רעיוני לא הוכרע אף פעם בחיל ובכוח אלא ברוח, ורוח ישראל לא ישקר. על כך עדים ארבעת אלפי שנות תולדותינו.

*

הקו המנחה בחינוכו של הצבא, הנוער והעם הוא יחודנו הלאומי, גם מבחינה מדינית וכלכלית וגם מבחינה מוסרית ורעיונית. היחוד הלאומי הוא מטרה ואמצעי כאחד. מטרה – באשר היחוד הוא זכות טבעית והיסטורית; אמצעי – באשר הוא חובה למילוי היעוד. זוהי זכותו הטבעית וההיסטורית של כל עם לעמוד ברשות עצמו, ללכת בדרכו ולעצב חייו ודמותו בהתאם לסגולותיו, לצרכיו, לרצונו ולתנאיו המיוחדים. ואין עם רשאי לוותר על זכות זו, כי העם הוא גם נתבע ומוטל עליו יעוד. ורק מתוך חירות פנימית ונאמנות לעצמו יש לאל ידו לקיים יעודו ולבצע המשימות שההיסטוריה מטילה עליו.

*

היעוד של העם היהודי בתקופתנו, היעוד המייחד תקופתנו זו בתולדות העם, הוא – שיבת השבות, קיבוץ-גלויות.

אנו עומדים לאחר שתי עלילות מהפכניות ומופלאות בתולדותינו: חידושה של מדינת-ישראל ונצחונות צבא-הגנה לישראל. אולם בעלילות אלה לא נתמצה התוכן המהפכני של התקופה החדשה, ואין הן משמשות אלא פתיחה והכשרה לעיקר שהוא – שיבת השבות.

*

אין זו הפעם הראשונה שהיהודים חוזרים לארצם ומחדשים קוממיותם הממלכתית. היה כדבר הזה לפני כאלפיים וחמש מאות שנה, בימי זרובבל, עזרא ונחמיה, כשגולי ציון חזרו מבבל תחת מלכי פרס והניחו יסוד לבית השני.

אולם שונה וגדול וקשה קיבוץ גלויות שבימינו משיבת-ציון ראשונה. בימים ההם היתה קיימת כמעט רק גלות אחת – גלות בבל, וגלות זו היתה צעירה. רק כשבעים שנה עברו מיום שהוגלתה מאדמת המולדת, והיתה קרובה לארץ, ורבים מהגולים היו קשורים בקשרי-משפחה עם השרידים בארץ. ומספר שְׂבִי הגולה לא היה רב – רק כחלק העשירי מאלה שעלו לארץ בשנתיים האחרונות. בספר עזרא נשתמרה סטטיסטיקה מפורטת, וכנראה מדויקת, מעולי בבל ומכל רכושם, סוסייהם, פרדיהם, חמוריהם, וגמליהם. וכה נאמר:

"כֹּל-הַקֶּהֱלָה כְּאֶחָד – אַרְבַּע רְבּוּא אֲלָפִים שְׁלֹשׁ-מֵאוֹת שָׁשִׁים, מְלֵבַד עֲבָדֵיהֶם וְאִמְהֵתֵיהֶם – אֵלֶּה שְׁבַעַת אֲלָפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה, וְלָהֶם מְשָׁרְרִים וּמְשָׁרְרוֹת מְאֹתָיִם. סוּסֵיהֶם שְׁבַע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה. פְּרָדֵיהֶם מְאֹתָיִם אַרְבָּעִים וְחֲמִשָּׁה. גְּמָלֵיהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְחֲמִשָּׁה, חֲמֹרִים שְׁשֶׁת אֲלָפִים שְׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים" (עזרא ב טו-טז).

*

לא כן התפוצה בדורותינו. התפוצה היהודית בכללה אף היא עתיקת-יומין, וקדמה לחורבן בית שני ואף לחורבן בית ראשון. עוד במאה השביעית לפני הספירה האירופאית אנו מוצאים יהודים במצרים. יתכן שהוגלו שמה לאחר שהמלך יאשיהו נפל במלחמתו נגד פרעה נכה. בכל אופן ברור, כי היהודים שירדו למצרים בימי ירמיהו, מצאו כבר ישובים יהודים בערי תחפנס [תַּחְפָּנֶחַס], נוף, מגדל ופתרוס שבמצרים. בִּיב, בשער הנגב של מצרים, היתה מושבה צבאית יהודית במאה הששית לפסה"נ, ואלה נצטרפו יוחנן בן-קרח "ושרי החיילים ושארית יהודה" אשר לא רצו לשמוע בקול ירמיהו וירדו מצרימה. עם חורבן מלכות יהודה קם מרכז יהודי גדול בבבל, שרק בחלקו חזר לארץ לאחר הצהרת כורש מלך פרס, אשר העביר "קול בְּכָל-מְלָכוֹתָו וְגַם-בְּמִכְתָּב לְאֹמֵר - - - מִי-בְּכֶם מְפָל-עִמּוֹ יְהִי אֶלְהֵוּ עִמּוֹ וְיַעַל לִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיִּבְנֶן אֶת-בַּיִת ה' אֶלְהֵי יִשְׂרָאֵל" (עזרא א א-ג). נענו לקריאה זו רק כחמשים אלף איש, וגלות בבל לא נתחסלה אלא הוסיפה להתקיים עד ימינו אלה.

מצרים ובבל לא היו הגלויות היחידות בימי קדם. בימי הבית השני רחבה התפוצה ונתפשטה בהרבה ארצות. בסוריה ובאסיה הקטנה היו יהודים עוד לפני תקופת החשמונאים, ובכתובות של דלפי, ביוון, מסופר על שחרור עבדים יהודים בתקופת מרד החשמונאים (150—170 לפסה"נ). ועוד כמה זמן לפני זה מתאונן יואל הנביא על צור וצידון וגלילות פלשת על אשר מכרו "וַיִּבְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִירוּשָׁלַם - - - לְבָנֵי הַיִּזְנִים לְמַעַן הִרְחִיקֶם מֵעַל גְּבוּלָם" (יואל ד ו). גם בדברי ישעיהו יש פסוק על פזורי ישראל מעבר לים: "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף ה' שְׁנֵית יְדוֹ לְקִנּוֹת אֶת-שָׂאֵר עִמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׂאֵר מֵאֲשׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפְתָּרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמִעֵילָם וּמִשְׁנַעַר וּמִחֲמַת וּמֵאֵי הַיָּם" (ישעיהו יא יא).

הגיאוגרף היווני סטרובון שחי בימי הורדוס הראשון, מספר ש"העם היהודי הגיע לכל עיר ומדינה, ואין זה קל למצוא מקום בעולם הנושב שלא קלט מבני אומה זו או שלא נתפס על ידם". ופילון האלכסנדרוני שנולד 90 שנה לפני חורבן בית שני, אומר בספרו נגד פלאקוס: "הלוא ארץ אחת לא תכיל כל היהודים מפני מספרם הרב, ולכן יתורו להם מחיה ברוב הערים העשירות אשר באירופה ובאסיה, באיי הים וביבשה. לעיר מחצבתם הם חושבים את העיר הקדושה, בה עומד על תילו בית המקדש לאל עליון. ואת הארצות בהן התישבו אבותיהם ואבות אבותיהם מדורי דורות המה מחבבים כמולדתם, שהרי בהן נולדו וגדלו".

התפוצה היהודית גדלה לאחר חורבן בית שני בכל חלקי העולם הישן והגיעה לכל הארצות באירופה, באסיה ובאפריקה, ועם התגלות העולם החדש – אמריקה ואבסטרליה – נפוצה גם שם, ולאחר הטבח האיום של יהדות אירופה על-ידי הנאצים בימינו, עבר מרכז הכובד המספרי של תפוצות ישראל לארצות-הברית.

אין עם בעולם אשר נפוץ בכל הארצות כאשר נפוצו בני ישראל. נתקיימה בנו התוכחה המרה והזועמת שבתורה: "וְהִפִּיצָךָ ה' בְּכָל-הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד-קְצֵה הָאָרֶץ - - - וּבְגוֹיִם הֵהֱמָה לֹא תִרְגָּע וְלֹא-יִהְיֶה מְנוּחַ לְכַף-רַגְלְךָ, וְנָתַן ה' לְךָ שֵׁם לֵב רַגַּז וְכָלִיּוֹן עֵינַיִם וְדָבָבֹן נָפֶשׁ. וְהָיוּ חֲטִיֵּי תַלְאִים לְךָ מִנְּגַד, וּפְחַדְתָּ לַיְלָה וַיּוֹמֶם, וְלֹא תֵאֱמִין בְּחַיִּיךָ - - - מִפֶּחַד לְבַבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד וּמִמְרָאָה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה" (דברים כח טו-סו).

*

כל הנסיונות לשוב למולדת – ונסיונות אלה לא פסקו מאז הלך עמנו בגולה – היו מצומצמים ומוגבלים, ולרוב גם נידונים לכשלון כל זמן שזרים שלטו בארץ. והנה 1813 שנה לאחר הרס עצמאות ישראל האחרונה בימי בר-כוכבא ורבי עקיבא – קמה מחדש מדינת-ישראל, ושערי המולדת נפתחו לרווחה לכל הנפוצים.

קשה וכמעט אין אפשרות למצוא התחלת הדברים. מי ימנה ראשית העליה שהביאה ליסוד המדינה? עם יסוד מקוה-ישראל ופתח-תקוה הונחו היסודות הראשונים להתישבותנו החקלאית המחודשת, אולם העליה היהודית קדמה לנסיונות ישוביים אלה, ובין בני הארץ ישנם בני הדור החמישי ויותר שנולדו בארץ. לפני מלחמת העולם הראשונה לא הגיע הישוב היהודי למאת אלף, ובשעת המלחמה אף נתמעט במידה ניכרת. בסוף המלחמה נמצאו בארץ פחות מששים אלף יהודים. עד מלחמת העולם השנייה גדל מספרם פי עשרה, ובשעת הקמת המדינה במאי 1948 הגענו לשש מאות וחמישים אלף יהודים בערך. אולם בשנתיים אלה עלו לארץ למעלה מארבע מאות אלף יהודים, ונשתנה לא רק הקצב והמספר – אלא חל שינוי יסודי במהותה ובאפיה של העליה. גושים ארציים שלמים נעקרים כמעט בבת אחת מהגולה החורגת ונישאים למולדת המשוחררת: מבולגריה ומתימן, מיוגוסלביה וממרוקו, מגרמניה ומאלג'יר, מאוסטריה ומטוניס, מתורכיה וממצרים, ומכמה ארצות אחרות.

*

קיבוץ הגלויות הגדול ביותר נתקיים בצבא-הגנה לישראל. בימי המלחמה היו בצה"ל מתנדבים שהגיעו מעשרים ואחת ארצות באירופה, מארבע עשרה ארצות באמריקה הצפונית והדרומית, מעשר ארצות באפריקה הצפונית, המרכזית והדרומית, מחמש ארצות באסיה (בורמה, הודו, סין, תימן ותורכיה) ומשתי הארצות בירכתי תבל – מאבסטרליה ומניו-זילנד. מסופקני אם היה אי-פעם צבא קוסמופוליטי כזה. מספר מתנדבי חוץ בצה"ל היה רק בשורה ראשונה ורמז לבאות. עם הפסקת הקרבות פרצה העליה הגדולה – והחלה "יציאת מצרים" חדשה, לא ממצרים אחת אלא מכמה וכמה מצרים, ובחודש אחד עולים עכשיו יותר יהודים מאשר עלו במשך שנה בתקופת המנדט. עצם כמותה של עליה זו אומרת דרשני. בקנה מידה אמריקני הרי זוהי כמות עולים של 40 מיליון לשנה. בקנה מידה רוסי זוהי עליה של 53 מיליון לשנה. ספק אם היתה פעם תנועת עמים עצומה כזו – אם נביא בחשבון שעורי גדלה של מדינתנו הקטנה.

שיבת השבות היא העובדה והמשימה המרכזית של ימינו. בלעדיה לא תיכון עצמאותנו, ומדינתנו לא תקום. זכינו השנה למיליון הראשון בארצנו – מבחינה ידועה זהו המאורע הגדול ביותר בתולדותינו

מאז נצחון המכבים. אבל אין זו אלא התחלה. בלי המשך רב-מידות ומהיר-קצב אין כל בטחון ואין טעם להתחלה זו.

*

איש אינו יכול להגיד מראש אם כל תפוצות ישראל יתכנסו או לא. אפשר לחלק תפוצות ישראל בימינו לשתיים: תפוצה שאינה רואה עצמה בגלות ואינה עומדת לעלות לארץ, ותפוצה שאינה יכולה ואינה רוצה להישאר באשר היא, כי חיה מרודים ועלובים ובלתי-מובטחים, והם מתפרצים לעלות. הקו המבדיל בין שתי התפוצות אינו קבוע-ועומד ללא שינויים, ותפוצה שרואה עצמה בתקופה מסוימת מובטחת ומרוצה ומעורה – מתהפך גורלה והיא מוצאת עצמה בגלות מרודה, כאשר קרה הדבר ליהדות גרמניה, וברגע זה לא חשוב הדבר אם השאננות של תפוצות גדולות בימינו מוצדקת לאורך ימים או לא. לגבי רצון העליה קובעת לא הפרוגנוזה של האידיאולוג, אלא ההרגשה של רוב אישי הקיבוץ היהודי. אין הרגשה זו תלויה אפילו אם היהודי הוא ציוני, בלתי-ציוני או אנטי-ציוני. ביהדות אמריקה לכל זרמיה קבועה ההרגשה, שאין לה צורך בעליה. ברור הדבר, שגם מארצות כגון אלה תיתכן וישנה עליה, המונעת בכוח חלוצי וציוני, אבל זוהי עליה אישית, עליה של יחידים, אם כי מספר היחידים יכול להגיע למאות ולאלפים.

המשימה הגדולה והדוחקת המוטלת עלינו בשעה זו היא כינוס התפוצות שאינן להן ברירה, שאינן יכולות ואינן רוצות להישאר בגלות. ואם רק יש להן זכות יציאה – הריהן עולות ותעלינה לארץ בהמוניהן. התפוצה היהודית בארצות מזרח אירופה ובארצות האיסלם – רוצה ומוכרחה לעלות; יהדות זו בחלקה היא כלואה, ושערי היציאה סגורים בפניה. אולם כל אלה שהרשות בידם לצאת – מן ההכרח שיבואו לארץ, גם אם אין המדינה מוכנה עדיין לקלוט אותם. רובם הגדול של יהודים אלה הם מחוסרי כל, גם חסרי רכוש והון אשר נלקח מהם, וגם עשוקי חינוך ותרבות שלא ניתנו להם. הם נאלצים לעלות בלי אמצעים, בלי מקצוע, בלי השכלה, בלי הכשרה, בלי לשון, בלי ידיעת הארץ וערכי האומה. מתוך תחושה משיחית הם נוהרים באלפיהם וברבבותיהם למדינת-ישראל, והמאמצים הנדרשים לקליטתם הם גדולים וקשים ממאמצי המלחמה.

המשימה העליונה של קיבוץ גלויות מותנית בשני מפעלים התובעים מאמץ עליון של האומה: מפעל התישבותי ומפעל חינוכי.

אין תקנה לשבות העם בלי תקנה לשבות הארץ. הפרחת השממה, כיבוש איתני הטבע ביבשה, בים ובאוויר, מלאכת שיכון עצומה, מפעלי השקאה וכוח רחבי-מידות, בנין משק מסועף ונושא עצמו בחקלאות ובחרושת – הם התנאים החמריים לקליטת העליה. אבל הקליטה החמרית, המשקית בלבד לא תסכון. משימת הדור לא תבוצע אך ורק במפעל שיכון ותעסוקה והתישבות ועבודה למאות אלפי עולים. לא על הלחם לבדו יחיה עם. והגלויות המתחסלות ומתכנסות בישראל אינן מהוות עדיין עם, אלא ערב-רב ואבק אדם, ללא לשון, ללא חינוך, ללא שרשים וללא יניקה במסורת ובחזון של האומה.

*

העם היהודי הוא מהעמים המעטים בעולם, המקיים זה למעלה מאלפיים וחמש מאות שנה חינוך כללי, ואשר גם באבדן עצמאותו ומולדתו ובנדודיו ובנכר שמר על חינוך בניו כעל בבת עינו. אולם חלק גדול של העולים באים אלינו ללא ידיעת אלפא-ביתא, ללא סימן של חינוך יהודי או אנושי. שניים גרמו לכך: הזמן והמקום. הם ילידי תקופת חורבן והרס בעולם, תקופת מלחמות העולם והירידה החמרית והרוחנית הכרוכה בהזדעזעות מוסדות תבל, והם יוצאי ארצות חשוכות, נידחות, מדוכאות ועשוקות.

הקליטה הרוחנית של עליה זו, מיזוגה ועיצובה, הפיכת אבק אדם זה לאומה תרבותית, יוצרת, עצמאית ונושאת חזון – היא מלאכה לא קלה, וקשייה אינם קטנים מקשיי הקליטה המשקית. נדרש מאמץ אדיר, מוסרי וחינוכי, מאמץ מלווה אהבה עמוקה וטהורה לאיחוד נידחים אלה בתוך חברתנו, תרבותנו, לשוננו ויצירתנו, לא כגומלי חסדים – אלא כשותפי-גורל.

*

גם החיל שעשינו אנחנו, ותיקי הישוב, החיל החמרי והרוחני, לא בעצם ידינו בלבד עשינוהו, - אלא גם קיבלנו מורשת יקרה מאבות אבותינו ועמדנו על שכם הדורות שקדמו לנו. נחלתנו זו היא נחלת העם היהודי כולו, ורק כנחלת העם כולו תתקיים. בתוך העולים עשוקי-החינוך גנוזות כל אותן הסגולות והאפשרויות אשר עשו את בוני הישוב עד עכשיו למה שהם; ואין דבר שנעשה על-ידינו עד עכשיו – בשטח הכלכלי, המדיני, הצבאי והרוחני – אשר יבצר במשך הזמן גם מאת העולים האלה, אם הם יקבלו מאתנו העזרה והטיפול שקיבלנו אנחנו.

מפעל-חינוך זה, שבו תלוי גורל המדינה לא פחות מגורל העולים, לא יעשה בבתי-הספר בלבד. בלי ספק, הדור הצעיר החדש אשר יוולד פה או יגדל בתוכנו בתוך העליה החדשה, יתערה ויתמזג לא פחות מילדי הוותיקים. אולם אין אנו רשאים ויכולים לחכות עד שיגדל דור חדש. מפעל החינוך והמיזוג מן ההכרח שיחול על כל העולים לגיליהם השונים. התמורה העמוקה והמהירה שאפשר לחולל בילד, כמובן שאין לבצע אותה באותו הקצב ובאותה הקלות בעולה בוגר. אולם יש לנו מלבד בית-הספר מכשיר חינוכי אדיר אונים – וזהו הצבא.

*

על צה"ל הוטלה המשימה החיונית ביותר של דורנו: לשמור על בטחונה של מדינת-ישראל. וראויה משימה זו, שטובי צעירינו ימסרו לה כל כשרונם, מרצם וזמנם. אולם אין זו המשימה היחידה של צבאנו. שומה על צבאנו להיות גם כוח חלוצי, מחנך, בונה-עם וגואל-שממה. מבלי שנהיה לעם מאוחד וניישב השממה בארץ – לא יכון בטחוננו. בעיית בטחוננו שונה מבעיית הבטחון של כל עם אחר בעולם, לא רק מפני שאנחנו מועטים מול מרובים, אלא מפני שאנחנו עדיין לא מהווים עם ועדיין אין לנו ארץ. אדמה שוממה, חרבה וריקה בתשעים אחוז משטחה – אינה ארץ, ואוכלוסין שאינם יודעים איש שפת רעהו ואין הם מעורים בתרבות האומה ובידיעת הארץ ואינם צמודים ודבוקים בחישובי תרבות משותפת וחזון לאומי – אינם עם המסוגל לעמוד ביום צרה בפני אויביו וצורריו. לא מתוך אהבת "מותרות" קבענו חוק שירות-בטחון שאין דומה לו בארצות אחרות, חוק המחייב כל נער ונערה בני שמונה עשרה בהכשרה חקלאית. כשהוכנס חוק שירות-הבטיחון לכנסת לפני שנה (כ באב תש"ט [15 באוגוסט 1949]) הוסבר הדבר, שצבאנו מן ההכרח שיהא קטן, כי מספרנו מועט, וכוח האדם שלנו דרוש למפעלי פיתוח, לקליטת עולים, ליצירה משקית ותרבותית – שהם תפקידי היסוד של מדינתנו, ולכן בעיית הבעיות של צבאנו היא איכות העליונה. כל הידיעות הטכניות והמקצועיות שיש לכל צבא מתקן בעולם, כל הסגולות הפיסיות והנפשיות הדרושות לכל חייל, כל השכלולים האירגוניים המעלים את יכלתם הקולקטיבית של כוחות-הבטחון – כל אלה דרושים לנו לא פחות מאשר למדינה אחרת. אך אלה בלבד לא יספיקו לנו, כי בתוקף מצבנו המיוחד, הגיאוגרפי וההיסטורי, מן ההכרח שצבאנו יוסיף על כל אלה נופך חשוב משלו, וזה הנופך החלוצי. רק בהעלאת יתרונו המוסרי והאינטלקטואלי לשיא יכלתו, ימלא צבאנו יעודו בקיום בטחון המדינה.

*

באותה ההסברה לחוק שירות-הבטחון הודגש הדבר, שאין לראות הכושר החלוצי כמונופולין של שבטים "מיוחסים" בתוכנו. "חלוציות אינה נחלת יחיד-סגולה ועילויים. היא גנוזה בנפש כל אדם

אדם. בכל איש ואיש חבויים כוחות וסגולות ואוצרות רוחניים, שרק מעטים מהם באים לידי גילוי. הלחץ של צרכים היסטוריים ופעולת חינוך מכוונת, היודעת למצוא מסילות ללב אדם ולגנזי נשמתו, מסוגלים להעלות, לגלות ולהפעיל בכל איש ואיש המעיינות המפכים בו בסתר ולהעלות כל אדם לדרגה הגבוהה ביותר של גבורה וחלוציות. כל מפקד צבאי מוכשר יודע סוד זה, ובידו להפוך צבאו המורכב מבני בשר ודם פשוטים – לצבא גיבורים. החוש ההיסטורי שהדריך אותנו בארץ, פילס נתיב למעיינות החלוציים, שהיו גנוזים בנוער היהודי בעיירות ליטא, פולין, גליציה, רומניה ואמריקה. העליה שבתוא בשנים הקרובות, תהיה בחלקה הגדול מארצות המזרח, מארצות האיסלם ומארצות אסיה ואפריקה. בארצות אלו לא היו לקיבוצים היהודיים במשך הדורות האחרונים אמצעים ואפשרויות לינוק בשפע מאוצרות-התרבות האנושיים והיהודיים, אפילו באותה מידה שניתן ליהודים באירופה. "אך אין יסוד להנחה, שיהודי צפון אפריקה, או תורכיה, מצרים, פרס או עדן, שונים במהותם ויסודם מיהודי ליטא, גליציה ואמריקה. גם בהם גנוזים מעיינות עשירים של יכולת חלוצית, מעיינות של גבורה ויצירה. אם נשקיע גם פה חלק מן המאמצים שהשקענו בנוער היהודי בארצות אירופה – נקבל אותן התוצאות המבורכות".

ועל צבא-הגנה לישראל הוטל להיות בית-היוצר לחלוצי האומה והמכשיר התרבותי למיזוג הגלויות, איחודן ועלייתן התרבותי. הלהג התפל של המקטרגים על הצבא, שהוא מטבע הדברים מכשיר לטמטום, קרייריזם, בטלה, התהדרות וכו' – אל ידריך מנוחתנו. מסגרת הצבא, כמו מסגרות אחרות – אָפִיין ומהותן תלויים בתוכן ששמים בתוכה, ועלינו שומה למלא מסגרת זו תכנים חלוציים ותרבותיים, שיש בהם כדי בנין עם ויצירת מולדת.

על צבאנו להקנות לנוער הנתון להדרכתו – החל מגדודי הנוער ומעלה – ערכי יסוד של נקיין פיסי ומוסרי, ידיעת הלשון והארץ, זריזות גופנית ורוחנית, אהבת מולדת ונאמנות חברית, עוז-רוח ויָזְמָה יוצרת, משמעת וסדר, כושר-עבודה ויצר חלוצי – נוסף על הערכים הצבאיים והמקצועיים הדרושים לצרכי בטחון במובן המצומצם.

*

צבא-הגנה לישראל מונה רק כשנתיים, אולם צבא רך זה אינו אלא נצר מגזע צבאי עתיק-יומין, אחד הצבאות העתיקים ביותר בעולם. ההיסטוריה הצבאית היהודית ימיה כימי העם היהודי, ומונה כארבעת אלפים שנה. אברם העברי עשה מלחמה עם כדרלעומר מלך עילם ותדעל מלך גויים ואמרפל מלך שנער ואריון מלך אלסר להציל את קרוביו אשר נפלו בשבי. במלחמת תשעת המלכים בעמק השדים (בראשית יד). מלחמתו הראשונה של העם היהודי באה מיד אחרי יציאת מצרים – זו היתה המלחמה עם האויב המסורתי של ישראל, עם עמלק, ובראש המלחמה עמד המצביא הראשון בישראל – יהושע בן-נון, והמלחמה ניטשה ברפידיים, באותה הסביבה שבה נערך הקרב האחרון של צבא-הגנה לישראל בימינו, הקרב על שחרור הנגב מידי המצרים בסוף 1948.

ואחרי המלחמה ברפידיים נלחמו צבאות ישראל בכנעני ובאמורי, במואב ובאדום, בפלשת ובארם, במצרים, באשור, בבבל ובערב, ביוון וברומא. וההיסטוריה הצבאית לא נסתיימה עם חורבן הבית ולא עם תבוסת בר-כוכבא. במאה השביעית אחרי הספירה הנוצרית עוד נלחם צבא יהודי בברית עם פרס תחת המפקד בנימין מטבריה בצבא הביזנטי, ובסוף המאה האחת עשרה, בשנת 1100, נלחמה חיפה היהודית בנוסעי הצלב, ורק לאחר שהצי הוונציאני צר על חיפה מהים וצבאו של טֶנְקֶרֶד סגר על חיפה מהיבשה, נפלה חיפה היהודית אחרי קרב נואש של שבועיים.

*

הצבא היהודי היה תמיד, מלבד במקרים מועטים, צבא עממי. הלוחמים היהודים בימי יהושע בן-נון היו אלה אשר יישבו הארץ ובנו אותה. עם לוחם כבש הארץ – ולא חיילים שכירים העושים מלחמה בעד בצע. החטא החמור ביותר בצבא ישראל היה לקחת "מן החרם" ולשים שלל האויב בכליהם של אנשי הצבא. שוד צבאי זה נחשב להפרת הברית ולמעשה נבלה, ועל חטא זה בא על ענשו עכן בן כרמי משבט יהודה מידי יהושע בן-נון בכל חומר הדין – עונש מוות והחרמת רכושו, והמקום שבו נעשתה הנבלה נקרא עמק עכור "עד היום הזה" (יהושע ז). צבאו של יהושע בן-נון היה בעצם צבא של מתיישבים. וכאשר עתניאל בן קנז אחי כלב לכד את דביר והיא בארץ הנגב, "הסיתה" עכסה אשתו של עתניאל, בת של כלב, את בעלה לשאול מאת אביה גולות מים – "כי ארץ הנגב נתתני - - - ויתן-לה [כלב] את גלות עליות ואת גלות תחתיות" (שם טו יט). זה היה אולי הנח"ל הראשון בצבא ישראל, שניסה לסדר השקאה בנגב.

לא לחינם הוזהרו היהודים לשמור על עץ השדה – גם בימי מלחמה ואפילו בשעת מצור. "כי-תצור אל-עיר ימים ימים להלחם עליה לתפשטה – לא-תשחית את-עצה לנדח עליו גרזן, כי ממנו תאכל, ואתו לא תכרת, כי האדם עץ השדה, לבא מפניך במצור" (דברים כ' יט).

גם חוקי הגיוס שקבע משה רבנו מוכיחים שצבא ישראל היה צבא עממי. "והיה, קקרבכם אל-המלחמה - - - ודברו השטרים, אל-העם לאמר: מי-האיש אשר בנה בית-חדש ולא חנכו – ילך וישב לביתו, פן-ימות במלחמה ואיש אחר, יחננו. ומי-האיש אשר-נטע כרם, ולא חללו – ילך וישב לביתו, פן-ימות במלחמה ואיש אחר, יחללנו. ומי-האיש אשר ארש אשה, ולא לקחה ילך וישב לביתו, פן-ימות במלחמה ואיש אחר, יקחנה" (דברים כ ב-ז). ומפני שזה היה צבא עממי, וכל העם היה לוחם, לא רצו שישתתפו במלחמה מוגי-הלב, וגם זה היה אחד מחוקי הגיוס של משה רבנו: "ויספו השטרים לדבר אל-העם ואמרו: מי האיש הירא ורך הלבב – ילך וישב לביתו, ולא ימס את לבב אחיו כלבו" ויספו השטרים לדבר אל-העם ואמרו: מי-האיש הירא ורך הלבב – ילך וישב לביתו, ולא ימס את לבב אחיו כלבו" (שם ח).

על חוקי גיוס אלה של היהודים הקדומים אמר בסוף הבית השני אחד מגדולי החכמים, רבי יוחנן בן זכאי: "בוא וראה כמה חס המקום על כבוד הבריות. הירא ורך הלבב כשהוא חוזר יאמרו: שמא בנה בית, שמא נטע כרם, שמא ארש אשה. וכולם היו צריכים להביא עדותם, חוץ מן הירא ורך-הלבב, שעדיו עמו: שמע קול הגפת-תריסין – ונבעת, קול צהלות סוסים – ומרתת, קול תקיעת קרנים – ונבהל, רואה שימוט סייפים – ומים יורדים בין ברכיו"...

פיטורים אלה מן הצבא לא באו מתוך הקלת ראש בתפקיד האחראי המוטל על הצבא, אלא להיפך, למען חזק המורל שלו ולשחררו מאלמנטים שאינם יכולים להתמכר לגמרי לשליחות הצבאית אם מתוך קשרי משפחה חדשים או מתוך עניני משק בלתי-מסודרים – או מתוך חולשה נפשית אורגנית, שאין להתגבר עליה. לאחר שנוקה העם מאלמנטים לא רצויים אלה – היו מקיימים בצבא משמעת חמורה, ואוחזים באמצעים חריפים נגד בורחים משדה הקרב, כי "תחילת נפילה – ניסה", ומשום כך היו מעמידים לפני העם ולאחוריו "זקיפין מזוינים בכשילים של ברזל בידיהם, וכל המבקש לחזור – הרשות בידם לקפח את שוקיו".

פיטורים מצבא העם מטעמים משקיים או משפחתיים היו נעשים רק במלחמת רשות, אבל במלחמת חובה, כשעם ישראל היה מותקף, היו "הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה", כי חובת ההגנה על העם מהתקפת חוץ היתה חלה על כל איש ואשה בלא יוצא מן הכלל.

*

צבא סדיר לא היה בישראל עד תקופת המלכים. שאלו היה הראשון אשר הקים צבא-קבע של שלושת אלפים איש: "וַיְהִי עִם-שָׂאוֹל אֲלָפִים בְּמִכְמֶשׁ וּבְהַר בֵּית-אֵל, וְאֶלֶף הָיוּ עִם-יֹונָתָן בְּגִבְעַת בְּנֵימִן, וַיִּתֵּר הָעָם שָׁלַח אִישׁ לְאַהֲלֵיוֹ" (שמואל א, י"ג ב). שלמה המלך הקים גם צבא פרשים – שנים עשר אלף איש.

לשיא שכלולו בימי בית ראשון הגיע הצבא בימי גדול מלכי יהודה – המלך עוזיה (עזריה) בן אמציה, שמלך באמצע המאה השמינית לפסה"נ – בן זמנו של ירבעם השני בן יואש. שני המלכים האלה הרחיבו גבולות ישראל כאשר לא היה הדבר מיום היפלא הממלכה המאוחדת אחרי מות שלמה. ירבעם הרחיב גבול ישראל בצפון והשיב את דמשק וחמת לישראל, ועוזיהו מלך יהודה הרחיב גבול ממלכתו בדרום. הוא נלחם בפלשתים בגת, ביבנה ובאשדוד במערב א"י, ובערבים היושבים בגור בעל והמעונים [כך במקור] במזרח הארץ. הוא לא רק הרחיב הגבולות אלא פיתח הארץ, בנה ערים חדשות בשטחים אשר כבש, הרחיב השטח החקלאי, סידר השקאה בארץ החרבה בדרום וטיפח גידול צאן ובקר ומטעי הר. "וַיִּבֶן מְגִדְלִים בְּמִדְבָּר וַיַּחְצֵב בְּרוֹת רְבִים כִּי מִקְנֵה-רֶב הָיָה לוֹ וּבִשְׁפֵלָה וּבְמִישוֹר, אֲפָרִים וְכַרְמִים בְּהָרִים וּבְכַרְמֶם, כִּי-אֵהָב אֲדַמָּה הָיָה" (דברי הימים ב, כו י). אחד ממפעליו הראשיים היה בנין אילת. עוד שלמה המלך העריך חשיבותו הרבה של מפרץ ים סוף בשביל המשק והמעמד של ממלכתו. הוא פיתח וניצל מכרות הנחושת שבערבה והקים בית-חרושת להתכת הנחושת בעציון-גב, אשר על יד אילת (בית-חרושת זה נתגלה לפני שנים אחדות בחפירות של הארכיאולוג היהודי האמריקאי נלסון גליק).

שלמה גם העריך חשיבות הים והספנות. "וַאֲנִי עָשִׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֶצְיוֹן-גָּבֵר אֲשֶׁר אֶת אֵלוֹת עַל-שֵׁפֶת יַם-סוּף בְּאַרְץ אֲדוֹם" (מלכים א, ט כו). אולם לא היו בישראל אז מלחים יודעי ים ושלמה היה נאלץ להיעזר בשייטים הכנענים של בעל-בריתו חירם מלך צור. אולם אילת לא נשארה זמן רב בידי היהודים. בימי יורם בן יהושפט "פָּשַׁע אֲדוֹם מִתַּחַת יַד-יְהוָה וַיִּמְלְכוּ עֲלֵיהֶם מְלָךְ" (מלכים ב, ח כ) ואילת שבה להיות עיר אדומית. ורק לאחר שהמלך אמציה בן יואש "הִפָּה אֶת-אֲדוֹם בְּגִי-מֶלֶךְ עֲשָׂרֶת אֲלָפִים וְתַפֵּשׂ אֶת-הַסֶּלַע בְּמִלְחָמָה" (שם, יד ז), עלה בידי בנו עוזיהו להגיע עד קצה הערבה בדרום, והוא בנה את אילת והשיבה ליהודה.

יחד עם מפעלי ההתיישבות והפיתוח והרחבת הגבולות שם מלך גדול זה לבו לביצור בירת ממלכתו. "וַיִּבֶן עֲזִיָּהוּ מְגִדְלִים בִּירוּשָׁלַם עַל-שַׁעַר הַפְּנֵה וְעַל שַׁעַר הַגֵּיא וְעַל-הַמִּקְצוֹעַ; וַיַּחְזְקֵם" (דברי הימים ב, כו ט).

אולם מפעלו המרכזי של מלך זה – היה שכלול צבאו מבחינת האירגון והזיון. לא היה לפניו מלך בישראל אשר הגדיל לעשות כמוהו בחיזוק כוחות הביטחון ובהגברת יכולתם הקרבית תחת אשר בימי שאול לא נמצא חרש בכל ארץ ישראל "כִּי אָמְרוּ פְּלִשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הָעִבְרִים חֶרֶב או חֲנִית. - - - וְהָיָה בַיּוֹם מִלְחָמָת, וְלֹא נִמְצָא חֶרֶב וְחֲנִית בְּיַד כָּל-הָעָם אֲשֶׁר אֶת-שָׂאוֹל וְאֶת-יֹונָתָן" (שמואל א, יג יט-כב), דאג המלך עוזיה שלצבאו היהודי יהיו כל מיני הנשק שהיו ידועים אז למצרים ולאשור ולארים ולכל העמים מסביב, וגם שכלל כלי נשק חדשים והקים הארטילריה העברית הראשונה בדברי ימי ישראל: "וַיַּעַשׂ בִּירוּשָׁלַם חֲשִׁבֹנוֹת מִחֲשֻׁבֶת חוֹשֵׁב, לְהִיּוֹת עַל-הַמְּגִדְלִים וְעַל-הַפְּנוֹת לִירוֹא בַּחֲצִים וּבְאַבְנֵים גְּדוֹלוֹת – וַיֵּצֵא שְׁמוֹ עַד-לְמִרְחוֹק כִּי-הִפְלִיא לְהַעֲזֵר עַד כִּי-חָזַק" (דברי הימים ב, כו טו).

סופר דברי הימים נותן מספר צבאו של עוזיהו "שָׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וְשִׁבְעַת אֲלָפִים וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת עוֹשִׂי מִלְחָמָה בְּכַח חֵיל לְעֹזֵר לְמֶלֶךְ עַל-הָאוֹיֵב" (שם, שם יב). יתכן שמספר זה הוא מופרז, ויותר נראה המספר השני שניתן באותו מקום "כָּל מִסְפַּר רָאשֵׁי הָאֲבוֹת לְגִבּוֹרֵי חֵיל אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת" (שם, שם יב), אולם ממעשי תקפו וגבורתו ומהתפשטותו של עוזיהו בארץ הפלשתים במערב, בשטח הערבים

במזרח ובאדום בדרום – ברור שהיה לו צבא גדול, וכוחו של הצבא לא היה רק בכמותו אלא גם בצידו המשוכלל. "וַיֵּכֶן לָהֶם עֲזָיָהוּ לְכָל-הַצָּבָא מְגִנִּים וְרִמְחִים וְכוּכָעִים וְשָׁרִינֹת וְקִשְׁתֹּת וְלֹאֲבָנֵי קָלָעִים" (שם, שם יד) – אלה הם כל מיני הנשק האופנסיבי והדפנסיבי שהיו מצויים בתקופה ההיא וזמן רב אחר כך.

גדלותו היחידה במינה של עוזיהו המלך היא בזאת, שהוא ידע למזג ולאחד מפעלי ישוב ופיתוח והשקאה עם פעולות צבאיות ומלחמתיות, ואין זה פלא שהוא זכה לכך, שאת תולדות חייו המלאות ("וַיֵּתֶר דָּבָרֵי עֲזָיָהוּ הָרֵאשִׁימִים וְהָאֲחֲרָיִם" – שם, שם כב) יכתוב ישעיהו בן אמוץ הנביא, אולם ספר זה, ככל ספרי מלכי יהודה וישראל, לא הגיע לידינו.

*

המקרה הקלאסי בתולדותינו של הצמדת העבודה להגנה נתארע בשיבת ציון הראשונה, בימי עזרא ונחמיה. השבים הראשונים מבל מוצאו "חומת ירושלים מפרצת ושעריה נצתו באש" (נחמיה א ג), ויגשו תחת הנהגת נחמיה בן חכליה לבנות חומת הבירה ושעריה.

אך כששמעו שונאי ישראל "סִנְבַלֵּט וְטוֹבִיָּה וְהָעֲרָבִים וְהָעַמֻּנִּים וְהָאֲשֻׁדּוּדִים כִּי עָלְתָה אֲרוֹכָה לְחַמּוֹת יְרוּשָׁלַם, כִּי-הִחְלוּ הַפְּרָצִים לְהִסְתָּם – וַיַּחַר לָהֶם מְאֹד. וַיִּקְשְׁרוּ כָל־מִן לְבֹא לְהִלָּחֵם בִּירוּשָׁלַם" [נחמיה ד א-ב] ואז ציוה נחמיה להמשיך בבנין "וְהַבּוֹנִים אִישׁ חֲרָבוֹ אֶסְוִיִּם עַל-מִתְנֵי וּבּוֹנִים" [נחמיה ד י"ב]. וכך מספר נחמיה בזכרונותיו: "וַיְהִי מִן-הַיּוֹם הַהוּא – חֲצֵי נְעָרֵי עֹשִׂים בְּמִלְאָכָה וְחֲצֵים מְחַזְקִים וְהָרִמְחִים הַמְּגִנִּים וְהַקִּשְׁתֹּת וְהַשָּׁרִינִים - - - הַבּוֹנִים בְּחוֹמָה וְהַנְּשָׂאִים בְּסָבֵל עֹמְשִׁים; בְּאַחַת יְדוֹ עֹשֶׂה בְּמִלְאָכָה, וְאַחַת מְחַזְקֵת הַשֶּׁלַח [- - -] וְהַיּוֹ-לְנוּ הַלֵּילָה מִשְׁמֶר וְהַיּוֹם מְלָאכָה. וְאִין אֲנִי וְאֲחֵי וְנְעָרֵי וְאֲנָשֵׁי הַמְּשֻׁמֶר אֲשֶׁר אַחֲרַי – אִין-אֲנַחְנוּ פְּשָׁטִים בְּגִדֵינוּ" (נחמיה ד [י, יא, טז-יז]).

*

על דורנו אנו הוטלה מחדש המעמסה הכפולה של שבי ציון הראשונים – ובקנה-מידה גדול פי כמה. לא חומת ירושלים בלבד – אלא שממת הארץ שומה עליו לבנות ולהפריח. ורבבות ומאות אלפים של שבי גולה עלינו ללמד קשת ומלאכה – למען יקום עם שידע לחונן הריסות ארצו ולהגן עליה מפני צר ואויב.

והמסגרת של צבא-הגנה לישראל לא תוכל להיות רק מסגרת צבאית בלבד, אלא תשמש גם מסגרת חינוך וקליטה, וגם מסגרת להתישבות ולבנין. במסגרת הצבא ירכשו העולים הצעירים דעת הלשון והארץ, ובמסגרת הצבא יתאמן הנוער לבנות השממה ולהקים ישובי ספר ומפעלי כיבוש בערבה, במבואות ירושלים, בשפלה ובהר, ובחיל-הים ובחיל-האוויר ילמדו להשתלט על איתני הטבע בים ובאוויר.

לא כל העולים יאחזו במסגרת הצבא, והישוב הציבילי [האזרחי] אינו פטור אף הוא מהמשימה המרכזית של דורנו – קליטת העולים, החמרית והרוחנית. כל המסגרות הישוביות, בכפר ובעיר: קיבוצים, מושבים, מושבות, קואופרטיבים, חברות מסחריות, הסתדרויות פועלים, אירגוני בעלי מלאכה, התאחדויות אכרים ובעלי תעשייה, איגודי מקצועות חפשיים, עיריות ומועצות מקומיות, וכל איש ואשה בישוב: פועל, פקיד, רופא, מורה, סופר, קבלן, בעל בית וחרשתן, סוחר ומנהל משק – נתבעים להושיט יד-אחים נאמנה לקליטת העולים, להדרכתם, לחינוכם, לסידורם והשתרשותם בארץ. מאמצים אלה ידרשו מאתנו לא שנה ולא שנתיים, אלא לאורך ימים וללא לאות, במתיחות גוברת. זהו היעוד העליון של תקופתנו.

בכור ההיתוך של אחוה יהודית ומשמעת צבאית יצורף בליל-האדם הזורם מגלויות-נכר, יזוקק ויטוהר מסיגיו הזרים הנפסדים, ימחקו המחיצות העדתיות, ותחושל אחדות נאמנה של אומה מחדשת

נעוריה, יונקת מעבר עתיק-יומין, גדול-עלילה ורב-מאבקים, נבנית ומתעלה בעבודה חלוצית ובת-חורין, נאזרת ברוח גבורה, עוז ותעצומות, וצמודה לחזון אחרית-הימים שהגיעה תקופת ביצועו.

מתוך: שנתון הממשלה, 1950